

Uloga kardinala Franje Šepera u crkveno-državnim odnosima od 1958. do 1966. Godine

Fabijanić, Loredana

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:815382>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij povijesti i pedagogije

Loredana Fabijanić

**Uloga kardinala Franje Šepera u crkveno-državnim odnosima
od 1958. do 1966. godine**

Diplomski rad

Mentor: Doc. dr. sc. Slađana Josipović-Batorek

Osijek, 2014.

Sažetak

U radu je prikazana uloga kardinala Franje Šepera u odnosima između komunističkih vlasti u Jugoslaviji i Katoličke crkve. Zbog razumijevanja okolnosti u kojima se našao Franjo Šeper, uvodni dio prikazuje crkveno-državne odnose nakon Drugog svjetskog rata. Na tragu Drugog vatikanskog koncila koji donosi novost u otvaranju dijaloga s ateistima, Franjo Šeper pokušava komunicirati s komunističkim vlastima kako bi umanjio teškoće s kojima se Katolička crkva suočavala pod totalitarističkim režimom te se bori protiv zakona koji su diskriminirali Katoličku crkvu. Jugoslavija i Sveta Stolica prekinuli su diplomatske odnose 1952. godine, a nakon smrti kardinala Alojzija Stepinca (1960.) državne vlasti vide mogućnost ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa. Pregovorima vođenim od 1963. do 1966., potpisan je sporazum, Protokol, kojim jugoslavenska vlast priznaje nadležnost Svete Stolice u poslovima Katoličke crkve u Jugoslaviji, a Sveta Stolica osuđuje svaku političku djelatnost svećenika. Zbog dijaloga koji je otvorio s komunističkim vlastima, Franjo Šeper našao se u nezahvalnoj poziciji u kojoj s jedne strane neki crkveni krugovi zamjeraju na popustljivosti prema komunističkom režimu, a s druge strane državna vlast ne vidi dovoljnu spremnost na suradnju.

Ključne riječi: Franjo Šeper, Katolička crkva, komunistički režim, Jugoslavija

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. CRKVENO-DRŽAVNI ODNOSI NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA	3
2.1. RAZLIKE KOMUNISTIČKE IDEOLOGIJE I KATOLIČKOG NAUKA.....	3
2.2. AGRARNA REFORMA	6
2.3. ZAKONI KOJI NEPOVOLJNO UTJEČU NA CRKVENO-DRŽAVNE ODNOSI .	8
2.4. VJERSKI TISAK	11
2.5. VJERONAUKE U ŠKOLAMA	11
2.6. ULOGA STALEŠKIH UDRUŽENJA KATOLIČKIH SVEĆENIKA	12
2.7. PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA IZMEĐU VATIKANA I JUGOSLAVIJE .	14
3. ŽIVOTOPIS FRANJE ŠEPERA	17
4. FRANJO ŠEPER I KOMUNISTIČKE VLASTI OD 1954. DO 1960.	19
4.1. SUSRET ŠEPERA I BAKARIĆA	19
4.2. ŠEPER O OPOREZIVANJU MILOSTINJE	20
4.3. ZAVOD SV. JERONIMA - TRN U OKU KOMUNISTIČKIH VLASTI	21
4.4. FRANJO ŠEPER U ZAVODU SV. JERONIMA	26
4.5. ŠEPER I „OSJEČKI PROCES“	30
5. PREOKRET U CRKVENO-DRŽAVNIM ODNOSIMA	32
5.1. UREDBA O IZVRŠENJU ZAKONA O PRAVNOM POLOŽAJU VJERSKIH ZAJEDNICA	36
5.2. RAZGOVOR IZMEĐU ŠEPERA I IVEKOVIĆA O CRKVENO-DRŽAVNOJ PROBLEMATICI.....	37
5.2.1. ŠEPER NE MIJENJA STAV O STALEŠKOM UDRUŽENJU KATOLIČKIH SVEĆENIKA	39
6. BISKUPSKA KONFERENCIJA 1962.	40
7. ŠEPER NA DRUGOM VATIKANSKOM KONCILU	42
8. ŠEPER I PROBLEMI S ISELJENIM SVEĆENSTVOM	44
9. USPOSTAVLJANJE ODNOSA IZMEĐU VATIKANA I JUGOSLAVIJE	48
9.1. PRIPREMA TERENA ZA POČETAK PREGOVORA IZMEĐU VATIKANA I JUGOSLAVIJE	48
9.2. SLUŽBENI PREGOVORI JUGOSLAVIJE I SVETE STOLICE.....	50
9.2.1. <i>NASTAVAK PREGOVORA U SIJEČNJU</i>	51
10. IMENOVANJE NADBISKUPA FRANJE ŠEPERA ZA KARDINALA	54
11. SASTAVLJANJE SPORAZUMA	56
11.1. ŠEPEROVO NEZADOVOLJSTVO PROTOKOLOM	57
12. BEOGRADSKI PROTOKOL O ODNOSIMA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I VATIKANA	59
12.1. REAKCIJE NAKON PROTOKOLA.....	62
13. ZAKLJUČAK	65
14. POPIS LITERATURE	67

1. UVOD

Tema rada uloga je kardinala Franje Šepera u crkveno-državnim odnosima u razdoblju od 1958. do 1966. godine. Rad se obrađuje prema dostupnoj literaturi i objavljenim izvorima. Objavljeni izvori sabrani su u djelu Miroslava Akmadže „Crkva i država, svezak II“, a literatura je bazirana na člancima i djelima navedenog autora, uz djela povjesničara Zdenka Radelića, Dine Mujadževića i dr. U radu je korišteno i djelo „Putovima providnosti“ autora Fabijana Veraje, svećenika-emigranta koji je živi svjedok navedenih događaja i situacija te djelo „Mučeništvo strpljivosti“ autora Agostina Casarolija, koji je sudjelovao u pregovorima između Jugoslavije i Svete Stolice te u tom razdoblju vršio službu dotajnika Kongregacije za izvanredne crkvene poslove.

Rad započinje prikazom crkveno-državnih odnosa nakon Drugog svjetskog rata kojim se daje uvid u probleme s kojima se Katolička crkva našla uspostavom nove komunističke vlasti, te prikazom zakona kojim su dokinuta prava i slobode Katoličke crkve u Jugoslaviji. Nakon kratkog prikaza biografskih podataka Franje Šepera, rad iznosi teškoće i probleme s kojima se susreće Franjo Šeper na poziciji nadbiskupa-koadjutora, koju mu je dodijelila Sveta Stolica, u razdoblju u kojem kardinal Alojzije Stepinac izvršava kaznu nepravedno određenu od komunističkih vlasti. Nakon smrti kardinala Stepinca vlast vidi novu priliku za uspostavljanje prekinutih diplomatskih odnosa za koje su Stepinca smatrali glavnim krivcem. Vlast je smatrala da je Šeper pogodniji i otvoreniji za dijalog, jer iako je slijedio Stepinčeve stavove, ipak se prema vlastima odnosio umjerenije i diplomatski, dok se Stepinac borio s komunističkim vlastima bez pretjeranog razgovora, odlučno, čvrsto i beskompromisno. Razlika u vođenju Katoličke crkve u Jugoslaviji između ta dva kardinala dovela je do podijeljenosti među crkvenim krugovima. Nakon toga obrađuje se Šeperova aktivnost na Drugom vatikanskom koncilu te razni razgovori koje vodi s državnim vlastima. U posljednjim poglavljima rada obrađuje se postupak uspostavljanja odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice te tijekom pregovora koji završava potpisivanjem Protokola. Iako Šeper nije bio zadovoljan samim tekstom Protokola, nije pravovremeno reagirao i spriječio potpisivanje sporazuma ili uspostavu odnosa. To je dovelo do još jednog

ogorčenja među iseljenim svećenicima te se na samom kraju rada daje prikaz pojedinih tiskovina iz emigracije u kojima se očitava negativna reakcija emigranata.

2. CRKVENO-DRŽAVNI ODNOSI NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA

2.1. RAZLIKE KOMUNISTIČKE IDEOLOGIJE I KATOLIČKOG NAUKA

Privremena vlada Jugoslavije odnosno Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ) uspostavljena je 7. ožujka 1945. na čelu sa Josipom Brozom Titom koji je ujedno predsjednik Komunističke partije (KP) i vrhovni zapovjednik Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ). Ustavotvorna skupština sastala se 29. studenog 1945. na kojoj je službeno je ukinuta i odbačena prijašnja monarhija (Kraljevina Jugoslavija) i uspostavljena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ).¹ Vlast preuzima Komunistička partija koja djeluje preko Narodnog fronta i čije poslove nadzire politička policija OZNA (Odjeljenje za zaštitu naroda) i UDBA (Uprava državne bezbjednosti).² Temelji komunizma leže u povijesno dijalektičkom materijalizmu (marksizmu) i bezboštvu koji su strogo povezani. Bit te nauke sadržana je u učenju da ne postoji nijedna druga stvarnost osim materije, a čovjek, biljke i životinje plod su njene evolucije. U takvoj ideji nema mjesta za ideju o Bogu. Za marksiste religija je bila opijum za narod te je bila glavno oruđe eksploatatora u borbi protiv potlačenih masa i protiv oslobađanja čovjeka. Religija je smatrana privatnom stvari pojedinca, a s političkim životom nema i ne može imati nikakve povezanosti. Religija i vjerske organizacije komunistima su predstavljale dio srušenog vladajućeg sustava koji je onemogućavao širenje komunističkih ideja. Zbog vjerskih razlika, koje su analogizirali nacionalnim razlikama, izbijali su vjerski sukobi i ratovi, te su smatrali kako jedino ateizam može djelovati integrativno na nacionalne razlike. Razlike su postojale i u socijalnom nauku. Za kršćanstvo ne postoji istinit i zdrav socijalni nauk koji se ne temelji na poštivanju dostojanstva ljudske osobe dok komunizam guši pravo čovjeka na slobodu, a za kršćanstvo je sloboda osnova moralnog djelovanja. Pojedinac prema društvu nema prirodno pravo ljudske osobe jer je osoba u komunizmu samo neznatni kotačić sustava.³ Kršćanski nauk prihvaća privatno vlasništvo kao krunu slobodne ljudske ličnosti, ali ne u sebičnom i materijalističkom smislu, a komunizam privatno vlasništvo negira i uništava. Društvo za kršćanstvo predstavlja skup inteligentnih bića,

¹ Hrvoje, MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije-hrvatski pogled*, Zagreb, 1998., str. 279-280.

² Miroslav, AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Jugoslaviji 1945.-1980.*, Zagreb-Slavonski Brod, 2013., str. 14.

³ Autor nepoznat, „Crkveno učiteljstvo o komunizmu“, u: *Novi život*, Rim, 1964., br. 1., str. 220-221.

osoba, te mu je bitan čimbenik duhovna komponenta premda gospodarski čimbenici igraju određenu ulogu u oblikovanju društva, ali nisu jedini niti isključivi. Naprotiv, za komunizam je društvo kolektiv bez ikakvog autoriteta osim onog koji proizlazi iz gospodarskog razloga te zbog toga kolektivni komunizam priznaje si pravo da natjera pojedinca na kolektivni rad čak i kad je protivno volji pojedinca.

Drugim riječima komunizam u totalitarnoj državi ima za podlogu diktaturu proletarijata, tj. potpunu i neograničenu vlast u rukama male skupine besavjesnih ljudi koji dominiraju partijom i preko nje državnim aparatom. Svi navedeni katolički stavovi i razlike temeljeni su na enciklici „Divini Redemptoris“ pape Pija XI. od 19. ožujka 1937. koji je iskazao osudu komunizma te zabranio da mu potporu iskažu oni koji su pozvani braniti kršćanstvo.⁴

Osim temeljnih razlika između komunizma i religije, negativan stav prema svim vjerskim zajednicama, a osobito prema Katoličkoj crkvi, razvio se zbog njene navodne negativne uloge u vrijeme Drugog svjetskog rata. Postojala je stalna tendencija da se Katoličku crkvu, zajedno s nadbiskupom Alojzijem Stepincem, osudi za ustaško djelovanje i podržavanje ustaške politike. Osim zbog navedenih optužbi, Crkva je do pada komunizma bila i ostala jedina oporba komunističkoj vlasti, što je predstavljalo težak teret komunistima, koji ne prihvaćaju nikakvu drugu političku opciju niti postojanje drugačijeg mišljenja od onog koje oni zastupaju. Komunistička partija djeluje autoritarno te na svaki autoritet izvan partije djeluje destruktivno, a deklarirane vjernike i Crkvu potiskuje izvan javnog života te njihovo djelovanje i organizaciju stalno drži pod nadzorom. S druge strane, iako su komunisti provodili teror nad Crkvom, morali su biti u stalnom oprezu jer je Katolička crkva u narodu imala veliku ulogu i utjecaj. Crkveni su krugovi smatrali da je glavni razlog napetih odnosa bio u tome što je Josip Broz Tito zahtijevao da Crkva bude narodna i nezavisna od Vatikana kao što je to bila Srpska pravoslavna crkva. Negativan stav Crkve prema komunističkoj vlasti ležao je i u činjenici da je za vrijeme Drugog svjetskog rata ubijeno mnogo svećenika. Egzaktan broj ubijenih svećenika ne može se znati jer se u literaturi iznose različiti podaci. Naime, u pojedinim izračunima o ubijenim svećenicima pribrojani su nestali svećenici, zatim oni koji su umrli u logoru te oni koji su umrli neposredno nakon rata. Međutim,

⁴ Autor nepoznat, „Crkveno učiteljstvo o komunizmu“ u: *Novi Život*, Rim, 1962., br. 5-6., str. 222-223.

najčešći podatak o broju ubijenih do kraja rata iznosi oko 390 svećenika.⁵ Svećenici su najčešće smaknuti bez suđenja, a vrlo rijetko nakon sudskih presuda. Ubojicama svećenika ili nije suđeno ili su osuđeni formalno no ubrzo bi bili pušteni na slobodu.⁶

Još 1943. Stepinac je poslao okružnicu svećenstvu u kojoj zahtijeva da se Crkva bori protiv komunizma koji prijeti kršćanstvu i pozitivnim vrednotama čovječanstva. U svojoj propovijedi 18. ožujka 1945. osuđuje komunizam, zalaže se za obranu slobode Crkve i zauzima se za hrvatski narod koji ima pravo na vlastitu državu. Takav stav protumačen je kao podrška Katoličke crkve ustaškom režimu te je bio povod za nadbiskupovo prvo uhićenje.⁷

Tito je 2. lipnja 1945. pozvao predstavnike Zagrebačke nadbiskupije na razgovor u kojem su obje strane izlagale svoje stavove i zahtjeve. Tito se zalagao da Katolička crkva bude državna i da se odvoji od Rima što svećenici nisu mogli prihvatiti. Iako se o Stepincu nije govorilo, svećenici su iskazali nadu da će nadbiskup uskoro biti pušten što je i učinjeno dan nakon razgovora. Uslijedio je susret Stepinca i Tita prilikom kojeg Tito ponovno izlaže svoje zahtjeve koje je objasnio svećenicima. Iako Stepinac ne popušta, ostavlja mogućnost da se pronađe način kojim bi se teškoće mogle prebroditi. Nakon razgovora koji nisu donijeli nikakve rezultate uslijedilo je „Pastirsko pismo biskupa Jugoslavije“ koje je pročitano svim vjernicima po župama, a izdano je 20. rujna 1945. U pismu biskupi govore o mnogim problemima koje je Crkva proživljavala dolaskom komunista na vlast te su iznijeli teške optužbe na račun vlasti. Iskazano je da je vlast za vrijeme i neposredno nakon rata ubila ili zatvorila 501 svećenika (od toga su 243 mrtva, 169 u zatvorima, 89 nestalih). Sudski su procesi montirani i svećenici se nemaju pravo braniti pomoću svjedoka i odvjetnika. Zatvorene su katoličke tiskare, zabranjen je vjeronauk u školama, vojska je zauzela sjemeništa, oduzima se crkvena imovina iako je vlast obećala da će se poštivati privatno vlasništvo te je zabranjeno svako udruživanje i karitativni rad vjernika.⁸ Pismo je od strane državno-partijskog vrha pročitano kao političko opravdanje Nezavisne Države Hrvatske (NDH), obrana naslijeđenih materijalnih dobara i obrana stare svjetovne uloge Crkve u društvu, s ciljem

⁵ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Jugoslaviji 1945.-1980.*, str. 17.

⁶ *Isto*, str. 15-22.

⁷ M. AKMADŽA, *Komunistički režim i Katolička crkva 1945.-1966.*, Rijeka, 2004., str. 6-7.

⁸ Zdenko, RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Zagreb, 2006. str. 106.

rušenja novog poretka. Na to je pismo režim odgovorio još većim pritiskom na Katoličku crkvu.

Državne vlasti trudile su se na sve načine kroz medije provlačiti sliku o Stepincu kao zločincu, a o Katoličkoj crkvi kao fašističkoj suradnici i neprijateljici naroda i države. Pripreme za sudski postupak bile su dugotrajne i opsežne, ali se postupak nije pokretao jer se čekalo da Tito donese konačnu odluku. Tito se prvo konzultirao s glavnim tužiteljem Jakovom Blaževićem, iznijevši mu glavne političke i druge temelje po kojima se ima provesti krivični postupak. Jedan od mogućih razloga zašto je Tito donio odluku o suđenju Stepincu jest i činjenica da je osuđen i pogubljen četnički vođa Draža Mihailović pa je bilo potrebno uspostaviti ravnotežu kako se ne bi izazvao revolt Srba. Stepinac je uhićen 18. rujna 1946. Deset dana kasnije počelo je suđenje, a nakon iznošenja optužbi, saslušanja svjedoka te iznošenja obrane konačna presuda donesena je 11. listopada 1946., prema kojoj se nadbiskup Stepinac osuđuje na 16 godina zatvora, s prisilnim radom i gubitkom građanskih i političkih prava u trajanju od 5 godina.⁹

2.2. AGRARNA REFORMA

Agrarna reforma bila je veliki revolucionarni preokret nove vlasti. Parola „zemlja seljacima“ bila je glavni motiv provedbe te reforme. Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji donesen je 23. kolovoza 1945. na saveznoj razini, a 24. studenoga iste godine na području Federalne Države Hrvatske. Kako je Katolička crkva bila veliki zemljoposjednik, taj je zakon doživjela kao ponovni napad, jer je bila prva na meti kojoj će vlast oduzeti posjede. Zakon se zasnivao na dvama osnovnim načelima; da zemlja pripada onima koji je obrađuju te da dodijeljeno zemljište prelazi u privatno vlasništvo onih koji ga dobivaju. Oduzimali su sve veleposjede, tj. posjede veće od 45 ha ili od 25 do 35 ha obradive zemlje. Zakon je drugačije vrijedio za crkvene posjede. Njima se oduzimalo već od 10 ha, a ukoliko se radilo o povijesnim znamenitostima onda više od 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma. Problemi su nastali i oko toga što je Crkva, kako bi sačuvala svoja zemljišta u određenim područjima, stvarala nove župe kako bi rascjepkala zemljišta i ispunila kvotu od 10 ha te tako zadržala posjede u svom

⁹ M. AKMADŽA, *Komunistički režim i Katolička crkva 1945.-1966.*, str. 56-58.

vlasništvu.¹⁰ Međutim, nakon agrarne reforme država je nametnula visoke poreze pa ih župe nisu mogle podmiriti. Stoga su župnici tražili odobrenje da se određeni dio zemljišta daje seoskim zadrugama te da one preuzmu plaćanje poreza. Tu molbu odobrila je Sveta Stolica, iako po crkvenom zakonu nije dopušteno davati crkvene posjede u zakup odnosno na korištenje.

Zemljište crkvenih odgojno-obrazovnih ustanova bilo je posebno na meti komunističkih vlasti. Dok je Franjo Šeper nosio dužnost rektora Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu, podnio je molbu Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva da se sjemeništu ne oduzme posjed. Naime, Zakon o agrarnoj reformi predviđao je da se socijalne ustanove neće uzimati u zemljišni fond, a budući da je sjemenište osiguravalo besplatno školovanje, smještaj i hranu svojim učenicima koji su zapravo dolazili iz radničkih i seljačkih obitelji i koji nisu imali financijskih mogućnosti za školovanje, Šeper je smatrao da se zakon odnosi i na taj slučaj. U protivnom, sjemeništu bi bio onemogućen svaki daljnji rad odnosno opskrba pitomaca. No vlast se oglušila na ovu molbu i prekršila zakon jer sjemeništu nije ostavljeno ni predviđenih 10 ha obradivog zemljišta te je ostavljeno na brigu vjernicima koji su sakupljali pomoć po župama. Zakonom o agrarnoj reformi Zagrebačkoj je nadbiskupiji otuđeno 82% zemljišta.¹¹

Pedesetih godina smanjivali su se porezi, a seoske zadruge prestale su postojati. U takvim okolnostima župe su tražile ponovno vlasništvo nad svojim posjedima koje su dale na korištenje. Međutim, kotarski narodni odbori tvrdili su da im je posjed darovan u trajno vlasništvo i, iako su župnici pokušavali u sudskim parnicama dokazivati suprotno, parnice su dobili samo oni župnici koji su u ugovorima naveli kako je zemljište dano na privremeno korištenje. Zbog velikog gubitka zemljišta i nemogućnosti njegova povratka, Šeper je poslao 20. svibnja 1955., predstavku predsjedniku Titu, u kojoj objašnjava da se ne vraćanjem crkvene imovine krši Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica jer se ne poštuje sloboda djelovanja i poslovanja vjerskih zajednica. Predstavku sličnog sadržaja poslao je i Saveznoj komisiji za vjerska pitanja i predstavniku Saveznog vrhovnog suda. Niti na jednu predstavku nije dobio odgovor.

¹⁰ *Isto*, str. 31-33.

¹¹ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, Zagreb 2009, str. 26-28.

Jedino je Komisija za vjerska pitanja Narodne Republike Hrvatske (NRH) zatražila da se pošalju konkretni slučajevi s opširnim opisom, pa je stoga Šeper od svih župnika zatražio da mu žurno pošalju potpune podatke o takvim slučajevima. Unatoč tome, nikakva rješenja po tom pitanju nisu napravljena.¹²

2.3. ZAKONI KOJI NEPOVOLJNO UTJEČU NA CRKVENO-DRŽAVNE ODNOSI

Iako je zakonima uređen život u državi, mnogi su se zakoni kršili, tj. nisu se poštivali kada su se odnosili na uređenje crkveno-državnih odnosa. Pojedini su zakoni u svom temelju određivali diskriminacijski položaj za Crkvu, dok su ostali zakoni deklarativno poštivali pravo na jednakost svih pred zakonom; to nije vrijedilo i za Crkvu.

Tako je „Zakon o braku“ bio jedan od zakona kojima se Crkva snažno protivila. Naime, državne vlasti donijele su odredbu da se brak smatra valjanim ako se sklopi pred gradskim ili mjesnim narodno-oslobodilačkim odborima, a ne samo oni brakovi koji su sklopljeni u crkvi kako je do tada bilo. Isto tako, rastave braka, tj. sudske parnice, neće se voditi pred ženidbenim crkvenim, nego pred građanskim sudom. Tome se usprotivio nadbiskup Šeper 5. srpnja 1945. u okružnici koja je pročitana vjernicima. Nadbiskup inzistira da se katolički brak smatra valjanim ako je isključivo sklopljen u Katoličkoj crkvi pred svećenikom tj. dušobrižnikom, a da se sudske parnice za katoličke brakove obavljaju pred crkvenim sudom. Ukoliko je jedna od osoba prethodno bila u crkvenom braku i zatražila rastavu od građanskih odbora, iako je dobila rastavu na građanskom sudu, nije dobila rastavu i od Crkve te ne može sklopiti još jedan, novi brak pred građanskim sudom jer se taj brak za Crkvu smatra nevaljanim, a takva veza zapravo je samo prilježništvo ili konkubinat, što je težak grijeh. Dakako, crkveni sud po pitanju rastava braka ne izriče rastave, nego proglašava brak nevaljanim ako za to postoje čvrsti i jaki dokazi ili daje rastavu od stola i postelje, no u posljednjem slučaju ne odobrava ponovno sklapanje ženidbe. Vlast nije reagirala na ta stajališta nego je čvrsto ostala kod svoje odluke te je po „Zakonu o braku“ donesena odluka da se svaki brak prije sklapanja vjerskog braka mora sklopiti pred građanskim vlastima te se sudski procesi

¹² Isto, str. 39-42.

vezani uz brak vode pred civilnim sudovima. Time je država ulazila u uređivanje odnosa unutar Crkve, a Crkva je poštivala takvo uređenje, ali ga nije istinski prihvatila.¹³

„Zakon o matičnim knjigama“ jedan je od primjera zakona koji su u temelju diskriminirali prava Katoličke crkve. Zakon je donesen 1. travnja 1945., a prema njemu sve su crkvene matične knjige morale biti predane mjesnim ili gradskim odborima odnosno, predane na uvid i na prepisivanje ako državni matičar to zahtijeva. Taj se zakon različito tumačio te su crkvene vlasti obavještavale nadležne vlasti da su u pojedinim župama crkvene matične knjige jednostavno oduzimate, a da zakon traži da se daju samo na uvid ili na prepisivanje. U skladu s tim 1949. izdan je novi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o državnim matičnim knjigama kojim se određuje novčana kazna ili kažnjavanje popravnim radom ukoliko netko od vjerskih predstavnika izvrši nove upise u matične knjige. Sprovodi ili krštenja djece ne smiju se obavljati ukoliko prije toga nisu uneseni podaci o umrlom ili rođenom u državne matične knjige. Problemi nisu ostali samo na tome, jer su oduzimate i starije knjige od 1850., te knjige koje nemaju veze sa zakonom, kao što su knjige o stanju duša i ostala crkvena arhivska građa. Na primjeru Šibenske biskupije vidljiv je način na koji su knjige oduzete nasilno i bez prethodnog obavještenja nadležne crkvene vlasti, a ponekim župnicima provaljivalo se u stanove kako bi se na silu oduzele matične knjige. U nekim se pak župama prilikom oduzimanja knjiga pokazao nalog prema kojem vlasti imaju pravo na postupak, no u nekim se župama to radilo i bez naloga. O tim problemima i represivnim postupcima Biskupski ordinarijat u Šibeniku šalje predstavku Predsjedništvu savezne skupštine, a zatim to isto šalju biskupi Kvirin Klement Bonefačić i Dragutin Nežić Komisiji za vjerske poslove NRH. Zbog navedenih problema i prosvjeda biskupa vlast je odlučila umiriti postupke te se sljedećih godina i dalje nastavilo s oduzimanjem knjiga, ali u puno manjoj mjeri, odnosno odlučili su vratiti one knjige koje su isključivo crkvenog karaktera. U skladu s tim crkvene su vlasti počele pisati zahtjeve o povratu matičnih knjiga što je vlast vrlo sporo rješavala i odugovlačila. Međutim, mjesni odbori, kako bi dokazali svoju lojalnost i odanost državnoj vlasti, nisu poštivali odredbu, nego

¹³ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 54-56.

su nastavili u istom tonu.¹⁴ Iako se nigdje posebno ne spominje iz kojih je razloga donesen takav zakon, vrlo se lako može zaključiti da državnim vlastima nije bilo samo do toga da zadrže kod sebe vrijednost tih arhivskih materijala ili pak da onemogućće Crkvi svaku administrativnu djelatnost, već i zbog lakše kontrole građana, jer su im upravo te matice dale uvid o broju pripadnika Katoličke crkve pa i njihova osobna imena i podatke. Zanimljiv je podatak da su matične knjige Srpske pravoslavne crkve bile prepisivane¹⁵, a ne oduzimate, dok to za Katoličku crkvu nije bilo moguće, pod izlikom da je prepisivanje preopširan i dugoročan posao, a iz toga se može zaključiti da ipak nisu svi bili pred zakonom jednaki kako se to često naglašavalo.

Ustavom FNRJ iz 1946. regulirana je sloboda u vjerskim poslovima i sudjelovanje u vjerskim obredima. Najvažnija ustavna odredba u pogledu daljnjih crkveno-državnih odnosa bila je ona o odvajanju Crkve od države i Crkve od škole. Svi su građani bili jednaki pred zakonom bez obzira na nacionalnost, spol i vjeru. Zbog nametanja ateističkog svjetonazora i zbog diskriminirajućih poteza vlasti prema Crkvi, crkvena vlast inzistirala je na održavanju pozitivnog duha i iskazivanju vjerskih osjećaja. Time je htjela dati duhovnu snagu vjernicima koji su proživljavali različite teškoće u komunističkom režimu. Procesije i hodočašća bili su upravo takvi obredi kojima bi crkvene vlasti jačale klonuli duh svojih vjernika, no osim toga takvi su događaji stvar višestoljetne tradicije i običaja hrvatskog naroda koji su se odvijali o blagdanima i svetkovinama Katoličke crkve. Kako bi spriječili takve crkveno-društvene događaje vlast je „Zakonom o udruženjima, skupovima i drugim javnim događajima“ iz 1945. regulirala da se vjerski kongresi i hodočašća moraju prijaviti nadležnom odsjeku unutrašnjih poslova pri Narodnom odboru.¹⁶ Iako je crkvena vlast poštivala tu odluku i prijavljivala hodočašća, lokalne vlasti radile su probleme i oko procesija za katoličke blagdane koje nije ni bilo potrebno prijavljivati. Ukoliko nije bila u mogućnosti spriječiti održavanje procesija, lokalna bi vlast organizirala omladinu koja bi oko svetišta ili pred crkvom uznemiravala vjernike pjevajući i plešući kolo što bi vrijeđalo religiozne osjećaje vjernika. Premda je zakonom bilo zabranjeno iskazivanje mržnje i

¹⁴ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Jugoslaviji 1945.-1980.*, str. 56-59.

¹⁵ *Isto*, str. 58.

¹⁶ Slađana, JOSIPOVIĆ BATOREK, „Vjerske procesije i hodočašća u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u svjetlu crkveno-državnih odnosa od 1945. do 1960. godine“, u: *Povijesni zbornik*, br. 5, srpanj 2013, str. 3.

netolerantnosti prema vjeri, narodna milicija nije reagirala niti pokušavala riješiti određene incidente.¹⁷

2.4. VJERSKI TISAK

Komunističke vlasti htjele su ugušiti svaki pokušaj kritičkog razmišljanja i nisu podnosile neistomišljenike, o čemu svjedoči i činjenica da su mnoge crkvene tiskare bile otuđene, a katolički tisak zabranjen. Na sjednici Politbiroa Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) 27. prosinca 1946. predsjednik vlade Vladimir Bakarić izjavio je da vjerski tisak treba uništiti, pošto Agitprop¹⁸ ne može nadzirati vjerske novine onda treba spriječiti izdavanje.¹⁹ Tjednik „Gore srca“ imao je nakladu od 40 000 primjeraka u izdavaštvu Hrvatskog književnog društva Sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Prve zabrane započinju 1949. kada su vlasti počele smanjivati količinu papira predviđenu za tjednik. Vlasti su smatrale da taj tjednik želi ubiti elan radnih masa u izgradnji svoje zemlje, a pojedini tekstovi šire lažne i alarmantne vijesti koje ugrožavaju državne i javne interese.²⁰

2.5. VJERONAUKE U ŠKOLAMA

Zaoštavanje crkveno-državnih odnosa i jačanje represije prema Katoličkoj crkvi odrazilo se i na položaj vjerske nastave u državnim školama. Iako se u prvim godinama uspostave vlasti dopuštao vjeronauk u pučkim školama kao izborni predmet, s vremenom se potpuno izbacio iz svih razina školovanja. Kako su se zaoštravali crkveno-državni odnosi na drugim razinama, tako se i odnos prema vjeronauku zaoštavao do potpunog ukinuća. Tijekom školske godine 1945./46. Ministarstvo prosvjete donijelo je odluku da vjeronauk u školi ne može nitko držati bez odobrenja ministarstva. Ubrzo je izdan naputak da se za predavanja traži dozvola od kotarskih narodnih odbora. Pojedini svećenici nisu je dobivali na vrijeme, pojedini nisu dobili

¹⁷ S. JOSIPOVIĆ BATOREK, *Isto*, str. 11-12.

¹⁸ AGITPROP (rus., od agit[acija] i prop[aganda]), odjel za agitaciju i propagandu u socijalističkim zemljama i njegova djelatnost. U prenesenom značenju, agresivna politička promidžba. (Prema: *Hrvatska enciklopedija*, 2009., str. 66)

¹⁹ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Jugoslaviji 1945.-1980.*, str. 101-102.

²⁰ *Isto*, str. 102-103.

suglasnost zbog političke nepodobnosti, a za pojedine svećenike nikad se nije naveo razlog nesuglasnosti. Kako su kasnija odobrenja te se vjeronauk u školi nije mogao započeti, svećenici su, po uputama biskupa, održavali nastavu u crkvama. U školama je ukinuta molitva, poskidani su križevi i ukinuta je školska misa. Lokalne vlasti nisu dopuštale i ometale su održavanje vjeronauka u crkvama, jer je do 1948. zakonom bilo dopušteno održavanje vjeronauka samo u školama kako bi se mogla vršiti kontrola nad radom. Stanje se sve više pogoršavalo te su katolički biskupi s područja NR Hrvatske poslali 19. studenog 1951. predstavku Ministarstvu unutrašnjih poslova u kojoj su tražili zaštitu slobodnog naučavanja vjeronauka u crkvama. Režim je konačno, početkom 1952., na sastanku članova Sekretarijata Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), članova Politbiroa CK KP Slovenije i Hrvatske donio odluku da se krene u napad na Katoličku crkvu i da se u potpunosti izbací vjeronauk iz škola. Tito je smatrao da se mora oštro primjenjivati načelo odvojenosti Crkve od države te je u skladu s tim 31. siječnja 1952. izdana uputa ministra za prosvjetu NR Hrvatske kojom se zabranjuje predavanje vjeronauka u školama.²¹

2.6. ULOGA STALEŠKIH UDRUŽENJA KATOLIČKIH SVEĆENIKA

Kako bi unutar Crkve potkopala jedinstvo među svećenicima i vjernicima te tako, u konačnici, i jedinstvo s Rimom, jugoslavenska vlast osnovala je staleška svećenička udruženja uz pomoć vlasti lojalnih svećenika, te se nije libila učlaniti svećenike protiv njihove volje različitim represivnim metodama. Osnivanje udruženja započelo je u krajevima u kojima su crkvena hijerarhija i svećenstvo bili skloniji vlastima pa su tako prva udruženja nastala na području Istre, Slovenije i Bosne i Hercegovine. Veliku ulogu u osnivanju udruženja imale su Komisije za vjerske poslove, a za područje NR Hrvatske predsjednik komisije mons. Svetozar Rittig.²²

Na poticaj Bože Milanovića²³ prvo staleško udruženje svećenika osnovano je u Istri 16. rujna 1948. pod nazivom „Društvo svećenika sv. Ćirila i Metoda“ (CMD) u

²¹ M. AKMADŽA, *Katolička crkva i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 92-95; Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991.*, str. 112-115.

²² M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 16

²³ Božo Milanović istarski je svećenik koji je ujedno bio i povjerenik Komisije za vjerske poslove za Istru. Mons. Svetozar Rittig zalagao se da Božo Milanović postane apostolski administrator za Istru. Prije Drugog svjetskog rata poznat je po svom djelovanju kojim je promicao prava netalijanskog stanovništva u

Pazinu. Zbog svog programa koji uvelike poštuje crkvenu hijerarhiju, a i zbog specifičnosti prostora na kojem se osnovalo udruženje, crkvena ga je hijerarhija tolerirala. U to udruženje smjeli su se učlaniti samo svećenici te biskupije jer je svako udruženje na području drugih biskupija moralo imati odobrenje od biskupa, što je istarsko udruženje imalo. U Sloveniji je udruženje osnovano u srpnju 1949., a svećenici su se masovno učlanjivali. Što se tiče BiH, ondje je udruženje imalo posebno veliki broj svećenika, a nosilo je naziv „Dobri pastir“. Osnovano je u Sarajevu 25. i 26. siječnja 1950. Glavnu riječ u tom udruženju imali su bosanski franjevci, kojih je bilo u većini, za razliku od hercegovačkih kojih je bilo u bitno manjem broju.²⁴ U udruženju katoličkih svećenika u FNRJ 1955. bilo je 27% svih svećenika, ali od hrvatskih svećenika udruženju je pristupilo samo 10%.

Komunistički je režim svim sredstvima podupirao udruženja. Obecavao je socijalno osiguranje, mirovine i druge privilegije onim svećenicima koji se učlane. Biskupi Jugoslavije odlučili su u rujnu 1952. održati Biskupsku konferenciju Jugoslavije na kojoj bi raspravljali o staleškim udruženjima svećenika. Kako bi se ispravno postavili prema udruženjima, biskupi su zatražili savjet od Vatikana. Vatikan je odgovor poslao preko nuncijature beogradskom nadbiskupu Josipu Ujčiću, izražavajući uvjerenje kako će se biskupi uspješno oduprijeti teškoj prijetnji koju predstavljaju staleška udruženja. Dana 26. rujna 1952. biskupi su poslali predstavku Predsjedništvu vlade FNRJ i predsjedniku Titu, gdje se izriče kako udruženja nemaju smisla jer nemaju svojstva ispuniti zadaću koju su si postavila te da su ona pod snažnim utjecajem političke stranke. Biskupi su naglasili kako udruženje može biti prihvaćeno jedino ako se pravila postave po crkvenom pravu i da se udruženje stavi pod nadzor Biskupske konferencije Jugoslavije. Zatim jednoglasno izjavljuju „Non licet“ (zabranjuje se) osnivanje udruženja i osuđuje se sudjelovanje svećenika u udruženjima.²⁵ Iako su jednoglasno izrekli zabranu, biskupi su različito postupali prema Udruženjima u svojim biskupijama. Jedni su svećenicima izricali sankcije, a drugi su se samo indirektno borili i kažnjavali samo one svećenike koji su već imali neke druge

Istri posebno hrvatske i slovenske inteligencije. Bio je vrlo blizak državnim vlastima te je kao takav uspio izboriti Crkvi neke povlastice. (M. AKMADŽA, *Katolička crkva i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 27, 28, 80).

²⁴ M. AKMADŽA, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“ u: *Croatia Christiana Periodica* br. 52, prosinac, 2003, str. 184-185.

²⁵ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 16.

prekršaje. Takvu indirektnu borbu komunisti su nazivali „tolerancijom“ i koristili je u borbi protiv episkopata. Zbog nejednakosti u postupanju od 12. do 14. listopada 1954. zasjedao je Poslovni odbor Biskupske konferencije u Zagrebu, tom je prigodom šibenski biskup Ćiril Banić prozvao postupanje Zagrebačke nadbiskupije prema CMD-u. Naime, Banić smatra da biskupi nose određenu težinu krivnje što nisu u praksi strogo sankcionirali svećenike koji se priključuju Udruženju, na što je Josip Lach, pomoćni biskup zagrebački, uskočio rekavši da kad bi suspendirali sve svećenike i kad bi potom svećenici uskratili poslušnost, nastala bi shizma. No Banić odgovara da su se u Zagrebačkoj nadbiskupiji odmah suspendirali 6-7 svećenika koji su se uključili, ostali svećenici bi se sami povukli i ne bi se dalje uključivali, kao što je to pokazao primjer Splitske i Zadarske biskupije. Fabijan Veraja, svjedok događaja, smatra da su biskupi bili dosljedni i jedinstveni u postupku prema CMD-u, Crkva bi bila jača u pregovorima s režimom.²⁶

2.7. PREKID DIPLOMATSKIH ODNOSA IZMEĐU VATIKANA I JUGOSLAVIJE

Negativno stajalište Crkve prema staleškim svećeničkim udruženjima bio je povod Jugoslaviji da počinje raditi na prekidu diplomatskih odnosa s Vatikanom. S druge strane, Jugoslavija je krivila Vatikan što se nepovoljno riješilo pitanje Julijske krajine i grada Trsta, te je smatrala kako se Vatikan previše upliće u njihove unutarnje poslove te da ruši ugled države u svijetu. Vatikan pak nije bio zadovoljan situacijom oko nadbiskupa Stepinca, tražio je da se provede amnestija za svećenike i da se riješi pitanje vjeronauka u školama i crkvama te da se daje veća sloboda katoličkog tiska.²⁷ Dvojica slovenskih biskupa, Anton Vovk i Maksimilijan Držečnik, za vrijeme gore spomenute biskupske konferencije pravili su bilješke koje nisu uništili. Te bilješke pronašla je tajna policija pa se tako saznalo da iza odluke o staleškim svećeničkim udruženjima stoji Vatikan. To saznanje bilo je povod jugoslavenskoj vladi da prekine diplomatske odnose s Vatikanom. Vlada je uputila notu Vatikanu zbog uplitanja u unutarnje poslove FNRJ dajući do znanja kako su otkrili da iza odluke „Non licet“ stoji Vatikan.

²⁶ Fabijan, VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 160-161, 166.

²⁷ M. AKMADŽA, *Katolička Crkva i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 114.

Vlada je poslala pismo Svetoj Stolici 1. studenog 1952., u kojem prosvjeduje zbog uplitanja Svete Stolice u unutarnje poslove FNRJ te da takvo ponašanje može proizvesti pogoršanje odnosa s Jugoslavijom. Dok je vlada čekala odgovor iz Vatikana, 29. studenog 1952. Radio Vatikan objavio je popis novoimenovanih kardinala, među kojima se nalazilo ime zagrebačkog nadbiskupa Stepinca. Taj je čin bio veliki udarac Jugoslaviji. Vatikan se obraća pismom Jugoslaviji 15. prosinca 1952., u kojem se osvrće na probleme na koje je ukazivao i ranije, ističući kako ne može doći do normalizacije odnosa ako se ne udovolji zahtjevima. Jugoslavija je vratila Vatikanu to pismo neotvoreno obrazlažući, da ni ne može biti otvoreno jer su prekinuti diplomatski odnosi. Dana, 17. prosinca 1952. uručeno je prosvjedno pismo FNRJ, u kojem vlada izjavljuje kako se prekidaju odnosi s Vatikanom.²⁸

Tijekom pedesetih godina država je promijenila taktiku prema Katoličkoj crkvi. „Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica“ iz 1953. vlasti su detaljnije uredile odnose između države i vjerskih zajednica, kako bi se regulirale neke pravne nejasnoće i kako bi se pravna regulativa po pitanju vjerskih zajednica našla u jednom zakonu, no ništa se bitno nije promijenilo. Zakonom je zajamčena sloboda vjeroispovijesti, sloboda u vršenju vjerskih poslova i obreda, omogućeno je izdavanje i distribuiranje vjerskog tiska. Ipak vjeronauk se smio održavati samo u crkvenim prostorijama, a škole su bile dozvoljene samo za odgoj svećeničkih kandidata.²⁹

Do smrti kardinala Alojzija Stepinca 1960. nije bilo značajnih sukoba niti pokušaja sređivanja crkveno-državnih odnosa. Državne su vlasti uvidjele da represivnim metodama prema Crkvi postižu samo suprotni učinak. Ruši im se ugled u međunarodnim odnosima, a i ugled Crkve zbog tih metoda jača u narodu.³⁰ Kako bi zaustavio taj učinak koji vlast postiže, Tito je na svečanosti u Rumi 1953. pozvao na prekidanje fizičkih obračuna sa svećenicima. Potpredsjednik vlade Edvard Kardelj, na IV. kongresu Narodne fronte Jugoslavije u Beogradu 23. veljače 1953., rekao je da cilj borbe protiv političkog zloupotrebavanja vjerskih osjećaja nije uništenje crkve ili vjere, nego da se traži put i način kojim će se Katolička crkva pomiriti sa stanjem u Jugoslaviji.³¹

²⁸ M. AKMADŽA, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine“, u: *Croatica Christiana Periodica* 52 (2003), str. 191-196.

²⁹ M. AKMADŽA, *Crkva i država*, Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji, Svezak II, Slavonski Brod, 2010., str. 22.

³⁰ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Jugoslaviji 1945.-1980.*, str. 164-165.

³¹ *Isto*, str. 164.

Taktika je zapravo promijenjena u svrhu slabljenja moći Katoličke crkve, a ne kako bi se našli načini za normalizaciju odnosa. Tih je godina kardinal Stepinac još u kućnom pritvoru pa je zbog nemogućnosti djelovanja papa Pio XII. 22. srpnja 1954. imenovao Franju Šepera nadbiskupom-koadjutorom s pravima rezidencijalnog biskupa.³²

³² *Isto*, str. 168.

3. ŽIVOTOPIS FRANJE ŠEPERA

Franjo Šeper rođen je u Osijeku 2. listopada 1905., u radničkoj krojačkoj obitelji Vjekoslava i Marije Šeper, kao prvo od četvero djece. Početkom 1910. obitelj se seli u Zagreb, a Franjo Šeper pohađa pučku školu na Kaptolu. Maturirao je na donjogradskoj zagrebačkoj gimnaziji 1924. godine. Kao mladić sudjeluje u pokretima katoličke mladeži te postaje i članom Marijine kongregacije. Sudjelujući u pokretima i družeći se s dr. Ivanom Merzom intenzivno razmišlja o svećeničkom pozivu. Unatoč neslaganju njegovih roditelja, Šeper upisuje Bogoslovni fakultet u Zagrebu, a već za vrijeme prvog semestra zagrebački nadbiskup Antun Bauer šalje ga na studij u Rim. Na Papinskom sveučilištu Gregoriana doktorirao je filozofiju 1927., a četiri godine kasnije postaje i doktor teologije. U crkvi Germansko-ugarskog zavoda u Rimu prima sakrament Svetoga reda 26. listopada 1930. zajedno s Alojzijem Stepincem, a mladu misu imao je na blagdan Svih Svetih iste godine na grobu Sv. Pavla u Rimu.

U srpnju 1931. vraća se u Zagreb, gdje radi kao profesor religije u zagrebačkoj I. ženskoj realnoj gimnaziji. Nadbiskup Bauer 1934. dobiva kao pomoćnika Stepinca, koji je imenovan nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva, a Šepera Bauer imenuje nadbiskupskim tajnikom. Šeper tu službu obavlja do 1941., kada ga nadbiskup Stepinac imenuje rektorom Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa. Sjemeništem upravlja deset godina, a 1951., pod pritiskom komunističkih vlasti, napušta tu službu te preuzima mjesto župnika u Trnju u župi Krista Kralja.

U međuvremenu, točnije 1946. komunističke vlasti zatvorile su i osudile Stepinca te je Sveta Stolica na njegov prijedlog odlučila imenovati Šepera naslovnim nadbiskupom filipopoljskim u Traciji (Plovdiv u Bugarskoj), u svojstvu koadjutora zagrebačkoga s pravima rezidencijalnog biskupa za vrijeme dok je Stepinac u kućnom pritvoru u Krašiću, spriječen u obavljanju biskupske dužnosti. Biskupsku konsekraciju primio je od beogradskog nadbiskupa Ujčića u zagrebačkoj katedrali 21. rujna 1954., a sukonsekratori bili su pomoćni zagrebački biskupi Franjo Salis-Seewis i Josip Lach. Zbog teškog zdravstvenog stanja kardinala Stepinca, Sveta konzistorijalna kongregacija 24. ožujka 1958. dala je dekret Šeperu kojim postaje apostolski administrator Zagrebačke nadbiskupije, dok će u službu pristupiti čim nadbiskupska stolica bude ispražnjena. Kada je kardinal Stepinac preminuo 1960., Šeper je tu dužnost i službeno preuzeo. U ožujku

1960. papa Ivan XXIII. imenovao ga je zagrebačkim nadbiskupom metropolitom te iste godine preuzima i mjesto predsjednika Biskupske konferencije Jugoslavije.

Šeper se posebno zauzima za liturgijsku obnovu zbog čega je izabran od biskupa za predsjednika Interdijecezanskog liturgijskog odbora. Snažno je podupirao katolički tisak, osnivajući dvotjedne katoličke novine „Glas koncila“ 1963., mjesečnik „Mali koncil“ 1966. i „Kršćansku sadašnjost“ 1968. godine. Aktivno je sudjelovao u pripremama za Drugi vatikanski koncil na kojem se zalagao za ponovnu uspostavu đakonata, za uvođenje narodnog jezika u liturgiju i pričešćivanja pod obje prilike u posebnim prigodama. Zauzimao se za vjersku slobodu, za apostolat laika, za pravo na imigraciju i emigraciju. Zbog tih zapaženih nastupa i odlučnog djelovanja, papa Pavao VI. imenovao ga je kardinalom 22. veljače 1965., a tri godine kasnije imenovan je predstojnikom vatikanskog Zbora za nauk vjere. Za vrijeme njegova nadbiskupovanja bit će ponovno uspostavljeni diplomatski odnosi između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i Svete Stolice. Dužnost predstojnika vatikanskog Zbora za nauk vjere obavljao je do 25. studenoga 1981., tj. do uoči svoje smrti 30. prosinca 1981. Na tom mjestu naslijedio ga je Joseph Ratzinger, budući papa Benedikt XVI. Šeper je jedini Hrvat koji je tako visoko bio rangiran u upravi Katoličke crkve. Pokopan je u zagrebačkoj katedrali 5. siječnja 1982.³³

³³ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednodmlja*, str. 21-23.; Đuro PUKEC-Vladimir STANKOVIĆ (prir.) *Šeper - građa za životopis, I.*, Zagreb, 1982., str. 11-14.; Juraj, KOLARIĆ, „Kardinal Franjo Šeper kao nadbiskup koadjutor i nadbiskup zagrebački“, u: *Šeper III, Veritatem facientes in caritate*, Zagreb, 2003., str. 116.

4. FRANJO ŠEPER I KOMUNISTIČKE VLASTI OD 1954. DO 1960.

4.1. SUSRET ŠEPERA I BAKARIĆA

Nakon što je Šeper imenovan nadbiskupom koadjutorom, državne su službe (UDBA i Komisija za vjerska pitanja) sakupile informacije o Šeperovu radu i djelovanju te je okarakteriziran kao simpatizer ustaškog pokreta. Navodno se za vrijeme rata odnosio neprijateljski prema partizanskom pokretu, a dok je bio rektor Nadbiskupskog sjemeništa u Zagrebu, dozvolio je bogoslovima da djeluju proustaški. O slučaju kardinala Stepinca bogoslovima je tumačio da Stepinac nije kriv, već da je osuđen jer je svećenik. U izvještaju se iznosi da je Šeper slijepi poklonik Svete Stolice te da iznimno poštuje kardinala Stepinca.³⁴ Međutim, za razliku od Stepinca, Šeper je otvoren za uspostavljanje mirnijih odnosa s vlastima te je na samom početku svog djelovanja zatražio susret s predsjednikom vlade NR Hrvatske Vladimirom Bakarićem.³⁵

Posjet Vladimiru Bakariću, koji je u međuvremenu napustio funkciju predsjednika Vlade i postao predsjednik Sabora NR Hrvatske³⁶, održan je 7. prosinca 1954. godine, a u samom početku razgovora obojica se slažu da će sve odnose, sada već vrlo zamršene i prekinute, rješavati u miru. Razgovor se uglavnom vodio oko nepoštivanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica koji je samo prividno postojao, a u praksi se gotovo nije poštivao. Radnici koji bi na bilo koji način ukazali na pripadnost Katoličkoj crkvi redovito bi dobivali otkaze, prema svećenicima koji su odsluživali vojni rok ponašalo se neprimjereno, oporezivanje Crkve tretiralo se kao političko, a ne financijsko pitanje, državne su vlasti poticale učlanjenje svećenika u Staleška udruženja i sl. A pred sam kraj razgovora otvara se tema o odnosima jugoslavenske vlasti sa Svetom Stolicom, te Šeper upućuje poticaj na ponovno uspostavljanje odnosa, a razgovor se završava savjetom mons. Šepera da svatko po tom pitanju radi na svom terenu.³⁷ Uoči tog susreta državne su službe radile analizu o Šeperu procjenjujući kakav bi mogao biti ishod takvog susreta. S jedne strane smatralo se da će

³⁴M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoulja*, str. 35; M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 168.

³⁵M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoulja*, str. 36.

³⁶Dino, MUJADŽEVIĆ, *Bakarić politička biografija*, Zagreb-Slavonski Brod, 2011., str. 235.

³⁷M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 169; M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoulja*, str. 37.

Šeper pratiti Stepinčev put, dok je s druge strane vladalo stajalište da Šeper želi normalizirati odnose s vlastima te da će se ovaj susret gibati u tom smjeru.³⁸ Donesen je i zaključak da se svakako podržava susret Šeper-Bakarić jer bi mogao biti koristan.³⁹ Šeperov posjet Bakariću izazvao je mnoge kritike i u crkvenim krugovima. Razumljivo je nepovjerenje ili pak strah, s obzirom na to da je kardinal Stepinac nosio biljeg „tvrđog oraha“ u odnosima s komunistima, a ovaj Šeperov prvi potez na mjestu nadbiskupa-koadjutora nekima je djelovao kao popuštanje, a pokušaj uspostavljanja odnosa budio je nepovjerenje prema novom nadbiskupu. No, Šeper na sumnje odgovara: *Nisam išao da se poklonim, nego sam išao da zagovaram, štitim.*⁴⁰

4.2. ŠEPER O OPOREZIVANJU MILOSTINJE

Smanjivanje moći Katoličke crkve nije se samo odrazilo na oduzimanje crkvenih zgrada i posjeda, nego je vlast uvela i oporezivanje milostinje. „Uredba o porezu“ od 23. prosinca 1953., određuje da se za prihode koji se ostvaruju u obliku primljenih darova i dobrovoljnih priloga može tražiti oslobođenje od plaćanja poreza, a na ostale se darove uopće ne plaća porez. Također, Republičko je vijeće NR Srbije 4. veljače 1955. donijelo odluku o oslobađanju poreza od prihoda, za vjerske zajednice, koje ostvaruju obavljanjem djelatnosti u okviru crkve, u vidu primljenih darova, dobrovoljnih priloga i slično.⁴¹ Sukladno odredbama, nadbiskup Šeper, šalje predstavku predsjedniku Sabora NR Hrvatske Vladimiru Bakariću, 12. svibnja 1957., zahtijevajući da se milostinja, koja se skuplja u crkvama na području NR Hrvatske, oslobodi od plaćanja poreza, jer je to jedini izvor zarade za crkvu, kojim ona pokriva svoje troškove. Iznosi milostinja ponekad su bili toliki da se iz njih nije ni mogao plaćati porez, a kamoli da se time podmire crkveni troškovi i ostale crkvene potrebe, kao što je npr. održavanje crkvene opreme koja ima visoku umjetničku i povijesnu vrijednost. Taj zakon doveo je u diskriminirajući položaj Katoličku crkvu naspram Pravoslavne crkve. Naime, odluka je donesena na području NR Srbije te je tako Pravoslavna crkva oslobođena od plaćanja poreza jer je većinska na tom području, dok za NR Hrvatsku ta odluka nije vrijedila, bez obzira što je većina stanovništva na području NR Hrvatske bila katoličke

³⁸ D. MUJADŽEVIĆ, *Bakarić politička biografija*, str. 168.

³⁹ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 37.

⁴⁰ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 169.

⁴¹ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 50.

vjeroispovijesti. Šeper je u predstavljeni istaknuo da mu nije namjera okriviti zakonodavca za diskriminaciju, ali da je potrebno uvesti ravnopravnost po tom pitanju. Nadalje, ne traži da se svećenike oslobodi od plaćanja poreza na njihov dohodak, nego da to vrijedi samo za milostinju.⁴² Nije poznato je li poslan odgovor na tu predstavku, no u nacrtu odgovora predsjednika Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske nadbiskupu Šeperu navedeno je da je Kabinet predsjednika Sabora NR Hrvatske, zbog bolesti predsjednika Bakarića, tu predstavku ustupio Komisiji za vjerska pitanja te da će se pokušati doći do rješenja kada sazriju uvjeti u NR Hrvatskoj.⁴³

4.3. ZAVOD SV. JERONIMA - TRN U OKU KOMUNISTIČKIH VLASTI

Jedan od najvećih problema za komunističku vlast u Jugoslaviji predstavljalo je iseljeno svećenstvo u inozemstvu koje se, po mišljenju vlasti, bavilo protujugoslavenskim aktivnostima. Iseljenici su se skupljali u različitim središtima diljem svijeta, a najpoznatije središte bio je Zavod sv. Jeronima u Rimu. Vlast je Zavod smatrala leglom ustaških svećenika koji svojim djelovanjem utječu na stavove hrvatskih iseljenika u svijetu šireći laži i obmane o Jugoslaviji te joj tako ruše ugled u međunarodnim odnosima.⁴⁴ Zavod sv. Jeronima zapravo je služio za daljnje školovanje svećenika na rimskim sveučilištima iz svih biskupija hrvatskog govornog područja. Međutim, u poratno vrijeme Zavod također služi kao centar za pastoralne i karitativne akcije u korist hrvatskih izbjeglica.⁴⁵ Prema podacima Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske u iseljeništvu se, s područja Jugoslavije, u prvim poratnim godinama nalazilo 1083 katolička svećenika.⁴⁶ U inozemstvu su djelovale mnoge svećeničke organizacije koje su na rukovodećim mjestima imale iseljene svećenike, a koje je vlast smatrala ustašama. U Italiji je npr. djelovalo „Vrhovno vijeće za emigraciju“ kojem je na čelu bio Krešimir Zorić, svećenik Šibenske biskupije, te „Hrvatski odbor za pomoć izbjeglicama“ koji je vodio Josip Borošak, svećenik Zagrebačke nadbiskupije. Odbor je imao svrhu pružanja materijalne pomoći izbjeglicama te otpremanje istih u zapadne ili

⁴² Isto, str. 51.

⁴³ Isto, str. 52.

⁴⁴ M. AKMADŽA, *Krunoslav Draganović-iskazi komunističkim istražiteljima*, Zagreb, 2010., str. 11.

⁴⁵ Milan, SIMČIĆ – Fabijan, VERAJA, *Zavod sv. Jeronima nakon Drugog svjetskog rata (1945.-1959.) u: Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima (1901-2001)*, Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Rim, 2001., str. 358.

⁴⁶ M. AKMADŽA, *Krunoslav Draganović-iskazi komunističkim istražiteljima*, str. 11.

prekooceanske zemlje. Sveta Stolica posebno je brinula o iseljeništvu te je pri Konzistorijalnoj kongregaciji osnovan poseban ured za emigraciju⁴⁷ dok je o materijalnim pitanjima iseljenika brinula organizacija „Pontificia Opera di Assistenza“ (POA).⁴⁸ Konzistorijalna kongregacija djelovala je prema enciklici pape Pia XII. „Exsul Familia“ (Prognanička obitelj) koja je određivala da nacionalne skupine u stranim zemljama organiziraju dušobrižnička rukovodstva koja bi brinula za svećenike i ostale katoličke emigrante.⁴⁹ U iseljeničkim društvima posebno je istaknut bio prof. Krunoslav Draganović,⁵⁰ a uz njega don Ivan Tomas⁵¹, bivši tajnik skopskog biskupa Smiljana Čekade te spiker Radio Vatikana, zatim svećenici Ante Matacin, Pavao Jesih i Antun Golik. Zbog Draganovićeva političkog djelovanja komunistička je vlast najveću

⁴⁷ Isto, str. 12.

⁴⁸ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 186.

⁴⁹ M. AKMADŽA, *Nav. dj.*, str. 12.

⁵⁰ Krunoslav Draganović, svećenik, povjesničar i političar, rođen je u Brčkom 30. listopada 1903. Osnovnu i srednju školu pohađao je u Travniku i Sarajevu. Studirao na Politehnici u Beču, ali 1925. prekida studij i u Sarajevu završava bogosloviju. Godine 1928. zaređen je za svećenika Sarajevske nadbiskupije, a 1932., s preporukom nadbiskupa sarajevskog Ivana Šarića, odlazi u Rim. Na Papinskom orijentalnom institutu proučava kršćanstvo Istoka i islam, te 1935. postiže doktorat. U prosincu 1940. prelazi na Bogoslovni fakultet u Zagreb, gdje kao docent, a od 1942. i kao redoviti profesor predaje crkvenu povijest. Godine 1942. i 1943. uređivao je časopis *Croatia Sacra*. Od svibnja 1941. član je Ravnateljstva Zavoda za kolonizaciju, te kao izaslanik NDH u proljeće i ljeto 1941. u okupiranoj Srbiji i Makedoniji pomaže pri povratku u domovinu zarobljenim hrvatskim vojnicima bivše jugoslavenske vojske. Krajem kolovoza 1943. pridijeljen je hrvatskom predstavništvu pri Svetoj Stolici kako bi pomagao Caritasu Zagrebačke nadbiskupije i Hrvatskom crvenom križu pri oslobađanju, zbrinjavanju i upućivanju uhićenih i zarobljenih Hrvata iz Italije nakon njezine kapitulacije. Uspostavlja vezu i uručuje podneske (1944. i 1945.) britanskim i američkim diplomatima u Rimu, te savezničkom vrhovnom zapovjedništvu za Sredozemlje u kojima se traži očuvanje hrvatske državne samostalnosti te izlaz za Hrvatske oružane snage i izbjeglice iz NDH. Kraj rata i slom NDH zatječe ga u Rimu. Uz znanje Vatikana obilazi zarobljeničke logore u Italiji i Austriji u kojima se nalaze hrvatske izbjeglice i pomaže im. Od 1953. do 1958. uglavnom djeluje u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, kada ga je prisiljen napustiti zbog pritiska jugoslavenskih vlasti na biskupe, koje su uvjetovale odlazak svećenika na školovanje u Rim, izlaskom Draganovića iz Zavoda. Rim napušta 1963. i seli se u Austriju, gdje u mjestu Pressbaum (nedaleko od Beča) živi do ljeta 1967. Istražuje bečke arhive i priprema se za pisanje poratne sudbine hrvatskog naroda i vojske. U rujnu 1967. pod nerazjašnjenim okolnostima dolazi u Jugoslaviju. Sam je otklanjao tvrdnje da se vratio svojom voljom. Živi u Sarajevu baveći se crkvenom poviješću, pišući i predajući na Visokoj bogoslovnoj školi. Preminuo je 5. srpnja 1983. (M. AKMADŽA, *Krunoslav Draganović-iskazi komunističkim istražiteljima*, Zagreb, 2010., str. 9-10.)

⁵¹ Ivan Tomas (1911.-1992.), rođen u Drinovcima u Bosni i Hercegovini, gimnaziju završava u Travniku 1932., a bogosloviju u Sarajevu 1937. Do 1940. djeluje na župama u Hercegovini, a tada odlazi na mjesto tajnika biskupa Smiljana Franje Čekade u Skopsku biskupiju. Od 1941. odlazi na doktorski studij u Rim, koji završava 1951., ostajući u Rimu kao politički emigrant. Tijekom Drugoga svjetskog rata osobito se istaknuo u karitativnom radu s hrvatskim izbjeglicama u okviru djelovanja Bratovštine sv. Jeronima za pomoć hrvatskim izbjeglicama u Rimu. Između 1954. i 1962. bio je glavni urednik i spiker na Hrvatskom programu Radio Vatikana, a nakon toga se trajno naseljava u Grottaferrati kraj Rima. Od 1962. do 1970. sudjeluje u uređivanju časopisa *Novi život*. Objavljuje niz članaka u raznim hrvatskim iseljeničkim časopisima, posebice u Hrvatskoj reviji. (Domagoj, TOMAS, „Dr. Ivan Tomas – u službi crkve i domovine“, u: *Politički zatvorenik – glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika*, broj 234, godina XXI., rujan 2011., str. 38-39.)

pozornost usmjerila na njega te tražila način da ga se ušutka. Naime, Draganović je još za vrijeme rata koristio sredstva iz Zavoda za organiziranje odlaska ustaških dužnosnika i drugih izbjeglica iz NDH u preookeanske zemlje.⁵² Njegovim osobnim zalaganjem, tisućama Hrvata, a među njima i mnogim dužnosnicima NDH, omogućena je najnužnija humanitarna pomoć, izbjavljenje iz logora, spašavanje života te odlazak u nova boravišta. Istodobno izvješćuje političke krugove Zapada o stanju i prilikama u Hrvatskoj i o stradanju hrvatskog naroda. Vlast je dala i popis svećenika koji su, navodno, okorjelo ustaški orijentirani: Krunoslav Draganović, Antun Golik, Pavao Jesih, Ivan Tomas, Velimir Čapek, Ivan Tilšer, Vinko Brajević, Marko Japundžić, Antonio Kozina (Ante Kosina⁵³), Josip Lončar, Marijan Pavat, Antonio Petani, Branko Radetić, Janko Segarić i Ivan Vitezić.⁵⁴ Zapravo, ovaj popis čine velika većina svećenika koja boravi u Zavodu sv. Jeronima, jer popis s istim imenima daje svjedok događaja Fabijan Veraja, navodeći spomenute svećenike kao stanovnike Zavoda koji su činili šaroliko i interesantno društvo zbog različitih mjesta iz kojih su došli i iskustva koja su tijekom i neposredno nakon rata proživljavali.⁵⁵

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja u prosincu 1956. izjavljeno je da glavnu prepreku u odnosima Svete Stolice i Jugoslavije predstavlja Zavod sv. Jeronima te se traži od Crkve da to pitanje riješi ukoliko želi da se i dalje Zavod održi, odnosno da vlasti dopuste školovanje svećenika u Rimu. Vezano za taj problem, nećak mons. Svetozara Ritiga, Josip Ritig, razgovarao je s nadbiskupom Šeperom 22. srpnja 1957. Ritig inzistira da se riješi pitanje Zavoda tako da se ukloni Draganovića. Šeper je smatrao da Draganović zaista ne bi trebao biti u Zavodu jer se previše bavi političkom djelatnošću. No Šepera više od toga brine mogu li svećenici iz NR Hrvatske ići na školovanje u Rim, ukoliko se sredi situacija u Zavodu. Šeper je smatrao da Draganovićev slučaj ne ide u prilog sređivanju crkveno-državnih odnosa i da bi bilo bolje da svoje djelovanje nastavi izvan Zavoda. Draganović nije imao ništa protiv da se njega iskoristi kako bi se sredili odnosi između Crkve i jugoslavenske vlasti, a i državne vlasti vidjele su u tome crkvenu taktiku kojom bi dobili mogućnost da pošalju

⁵² M. AKMADŽA, *Krunoslav Draganović-iskazi komunističkim istražiteljima*, str. 14.

⁵³ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 109.

⁵⁴ M. AKMADŽA, *Krunoslav Draganović-iskazi komunističkim istražiteljima*, str. 13.

⁵⁵ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 108 - 109.

bogoslove na školovanje u Rim. Stoga je član Savezne komisije za vjerska pitanja, Petar Ivičević, zahtijevao da se iz Zavoda uklone svi elementi ustaštva tj. svi „ustaški“ svećenici, pa će tek onda bogoslovi dobiti mogućnost odlaska u Rim.⁵⁶

Do 1957. dužnost rektora Zavoda obavlja mons. Juraj Magjerec, a nakon njegove smrti iste godine Zavod ulazi u novo razdoblje. Jugoslavenske su vlasti u tom trenutku vidjele priliku za uplitanje u rad Zavoda. Vlast je htjela na bilo koji način ušutkati glasove kritički usmjerene prema jugoslavenskoj vlasti i zabraniti djelovanje Zavoda ili barem posredno upravljati Zavodom postavljajući politički podobne svećenike na vodeća mjesta. Svećenici koji su u to vrijeme stanovali u Zavodu strahovali su od budućih situacija jer trebalo je izabrati novog rektora, a svjesni su bili opasnosti koja im prijete ako vlast umiješa prste u taj izbor.⁵⁷ Hrvatski su svećenici pod svaku cijenu zahtijevali da za rektora bude izabran svećenik koji dobro poznaje Zavod i rimski crkveni ambijent, bilo da je iz Rima ili negdje iz svijeta. Nitko od svećenika nije mogao zamisliti da za rektora dođe netko iz domovine jer bilo je jasno da svećenik koji dobije putovnicu za Rim bio bi, očito, pogodan vlastima. U Zavodu su očekivali da će konačnu odluku donijeti Biskupska konferencija Jugoslavije te su neki od svećenika u Zavodu pisali pisma svojim biskupima objašnjavajući im situaciju i prilike kako bi dobili uvid u stanje u Zavodu te donijeli ispravnu odluku. Svećenici su uglavnom spominjali sljedeće svećenike kao poželjne kandidate: dr. Krešimir Zorić, dr. Ivan Vitezić, dr. Đuro Kokša i dr. Zvonimir Damjanov.⁵⁸ Svećenik Fabijan Veraja piše svom biskupu Frani Franiću neka podrži kandidata dr. Krešimira Zorića jer ga u Rimu smatraju poštenim i svetim čovjekom te je uz to apolitičan, a dr. Ivan Vitezić, krčki svećenik, također se slaže s prijedlogom da za novog rektora bude izabran dr. Zorić jer ima dobre preduvjete, dob i svećeničko-pastoralno iskustvo. Obojica (dr. Veraja i dr. Vitezić) smatraju da je vrijeme da na to mjesto dođe netko iz neke druge biskupije, ne iz nekog nacionalno-lokalnog razloga, nego iz svih mogućih razloga od kojih navodi najvažniji kao što je položaj rektora u Zavodu sv. Jeronima koje je od opće važnosti za Hrvate, u domovini i izvan Hrvatske, a nije tek pitanje pogodne osobe. Svećenici u Zavodu smatraju da za rektora mora doći neki svet čovjek, jer o rektoru zapravo ovisi cijeli duh Zavoda. Žele čovjeka koji će imponirati svećenicima svojom krepošću jer sve drugo

⁵⁶ M. AKMADŽA, *Krunoslav Draganović-iskazi komunističkim istražiteljima*, str. 15.

⁵⁷ M. SIMČIĆ – F. VERAJA, *Nav. dj.*, str. 359.

⁵⁸ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 115.

smatraju nevrijednim. Osim toga Veraja sugerira biskupu Franiću da kod sličnih raspravljajanja, kad je u pitanju Zavod sv. Jeronima, imaju riječ samo oni biskupi koji imaju pravo slati pitomce u Zavod. Smatra da se toga treba pod svaku cijenu držati jer bi se moglo dogoditi da i u buduće Zavod ima nepritulika.⁵⁹

Na biskupskoj konferenciji u Zagrebu 17. listopada 1957. biskupi su Svetoj Stolici predložili trojicu kandidata za rektora Zavoda sv. Jeronima i to dr. Janka Penića iz Zagrebačke nadbiskupije, dr. Urbana Krizomalija iz Splitsko-makarske i dr. Krešimira Zorića iz Šibenske biskupije, koji se nalazio u Rimu. Biskup Franić predstavljajući svoju i primorske biskupije šalje pismo kardinalu Fumasoni Biondiju s prijedlogom da se izabere svećenik koji nije iz Zagrebačke nadbiskupije. Nakon nekoliko dopisivanja s Verajom biskup Franić šalje molbu Svetom Ocu 30. prosinca 1957.⁶⁰ da svećenik Krešimir Zorić bude imenovan rektorom Zavoda. Molbu su potpisali biskupi Miho Pušić (Hvar), Frane Franić (Split - Makarska), Mate Garković (Zadar), Ćiril Banić (Šibenik) i pomoćni biskup hvarski Celestin Bezmalinović te daju ovlasti p. Karlu Baliću, članu Uprave Zavoda sv. Jeronima, da zastupa njihovo stajalište.⁶¹ Zamjenik državnog tajnika Sv. Stolice mons. Dominik Tardini skrenuo je pozornost Biondiju da pazi koga će izabrati za rektora budući da je to imenovanje od velike važnosti ne samo za Zavod nego i zbog toga što Zavod ugošćuje svećenike izbjeglice iz Jugoslavije. Kardinal protektor, međutim, pismom od 2. siječnja 1958. upravljenom mons. Tardiniju, požuruje imenovanje Đure Kokše, protiv kojega nije čuo bilo kakve primjedbe ni od zavodskih pitomaca, niti od crkvenih upravitelja Zavoda, tj. od duhovnika Hadrijana Boraka, Karla Balića i Antuna Golika, iako Veraja svjedoči da pitomce nitko nije pitao za mišljenje.⁶² Potom, 29. siječnja, prenosi mons. Tardiniju molbu dalmatinskih biskupa, koji predlažu Zorića za rektora, a u svome popratnom pismu spominje kao moguće kandidate tri svećenika koji su već dugo vremena u upravi Zavodom: kapucina Hadrijana Boraka, franjevca Karla Balića i Antuna Golika. Mons. Tardini molbu je predočio papi koji je ostao čvrst u odluci da još ne imenuje ravnatelja. Za Zorića se zauzima i mostarsko-duvanjski biskup Petar Čule koji molbu šalje Sv. Ocu i kardinalu Biondiju 3. veljače 1958. godine te predlaže Kokšu za vicerektora, a

⁵⁹ Isto, str. 116-123.

⁶⁰ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 90.; M. AKMADŽA u knjizi *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, navodi da je to 20. listopad 1957., str. 220.

⁶¹ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 123.

⁶² Isto, str. 124.

nekoliko dana poslije i đakovačko-srijemski biskup Stjepan Bäuerlein piše kardinalu protektoru s istom molbom.⁶³

4.4. FRANJO ŠEPER U ZAVODU SV. JERONIMA

Početak 1958. godine jugoslavenska vlada odobrila je nadbiskupima Josipu Ujčiću, Šeperu i ljubljanskom biskupu Antonu Vovku da posjete Papu „ad Limina“.⁶⁴ Iako su Vatikan posjetili i drugi biskupi, prije samog odlaska imali su problema oko izdavanja putovnice. Za nadbiskupa Šepera već je prije bilo odlučeno da će dobiti putovnicu, no on o tome nije bio obaviješten. Time se htjelo prisiliti Šepera da dođe u Komisiju za vjerska pitanja zatražiti dozvolu za putovanje te da se pritom iskoristi prilika za razgovor s nadbiskupom. Šeper je zbog važnosti putovanja popustio i posjetio Komisiju za vjerska pitanja 29. travnja 1958. gdje je razgovarao sa predsjednikom Komisije Josipom Gržetićem i tajnikom Milanom Čačićem.⁶⁵ Za vlast najveći je problem oko izdavanja putovnice taj što biskupi odsjedaju u Zavodu sv. Jeronima koji su smatrali žarištem neprijateljske djelatnosti protiv Jugoslavije, a biskupi pritom ništa nisu poduzimali da se iz Zavoda uklone „ustaški svećenici“.⁶⁶ Nadbiskup je istaknuo kako hrvatski biskupi nisu mogli pouzdano znati što se zbiva u Zavodu jer su dobivali kontradiktorne informacije, te da od rata nisu raspravljali o tom pitanju upravo zbog nedostatka informacija, a da zapravo i hrvatski biskupi žele da se situacija u Zavodu sredi te da on ima svog svećenika vicerektora (Đuru Kokšu) koji je apolitičan te smatra da mu se državljanstvo može srediti.⁶⁷ U susretu s Gržetićem Šeper je upitao što da radi u Rimu po pitanju Zavoda i postoji li mogućnost da vlast omogući školovanje svećenika u Rimu ukoliko se stanje u Zavodu sredi. Istaknuo je bojazan da će Sveta Stolica prenamijeniti svrhu Zavoda ukoliko bi biskupi bili spriječeni slati svoje svećenike na dodatno školovanje. Gržetić je odgovorio

⁶³ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 124.; M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 185, M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 220.

⁶⁴ Ad limina apostolorum (na pragove apostola). Kanonski propisi traže od svakog biskupa nastanjenog u Europi da pohodi Rim svakih pet godina kako bi se pomolio u bazilici sv. Petra i Pavla, osobno se susreo s papom i podnio detaljno izvješće o stanju u svojoj biskupiji. Izvješće se predaje usmeno papi, a pismeno Konzistorijalnoj Kongregaciji. Biskupi nastanjeni izvan Europe pohod *ad limina* obavljaju svakih deset godina, ali pismeno izvješće moraju dostavljati svakih pet godina. (William C. Mcfadden, *Ad limina apostolorum*, *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998., str. 12)

⁶⁵ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednonumlja*, str. 54 - 55.

⁶⁶ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 135. i 185.

⁶⁷ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980*, str.221.

uvjetujući da ljudi koji se bave neprijateljskom djelatnošću protiv Jugoslavije moraju napustiti Zavod. Nadbiskup je nadodao da je i njemu krivo što je Draganović još u Zavodu, ali da vjeruje da će se uskoro to riješiti. Razgovarali su još o problemima katehizacije u školi i pravima na slobodu vjere koja je ustavom zajamčena, te o svećeničkim udruženjima. Na kraju razgovora nadbiskup je tražio da se o njegovom razgovoru ne daje obavijesti u tisku zbog već postojećih sumnji o njemu prisutnih od kada je bio na razgovoru kod Bakarića. Njegov zahtjev nije odobren te je nadbiskup rekao da više u Komisiju za vjerska pitanja neće dolaziti.⁶⁸

U svibnju 1958. nadbiskup Šeper došao je u Rim, a 19. ožujka rekao je krašičkom župniku Josipu Vranekoviću da je u Beogradu rečeno kako će svaki biskup, ako zatraži, dobiti putovnicu. U Vranekovićevu „Dnevniku“ stoji kako je Šeper zatražio putovnicu, ali nije to rekao drugim biskupima kako bi u Rim mogao ići sam, odnosno da ne idu svi biskupi u isto vrijeme.⁶⁹ U Rimu je nadbiskup podržao Kokšinu kandidaturu za rektora Zavoda iako on nije bio prijedlog Biskupske konferencije. Nadbiskup je to napravio jer je primijetio da u Državnom tajništvu u Vatikanu Kokšu vide na toj dužnosti, iako se danas zna da je Stepinac po župniku Vranekoviću poručio da se Kokša izabere za rektora što je Šeper i poručio Svetom Ocu. Veraja smatra da Stepinac nije mogao znati pravo stanje u Zavodu, a smatrao je da neće biti povezan s komunistima, ako se izabere netko izvan domovine; stoga je podržao Kokšin izbor.⁷⁰ O problemima u Zavodu, svjedoči Veraja, Šeper nije ni s kim razgovarao osim sa svećenicima Zagrebačke nadbiskupije, koji su većinski podržavali Kokšinu kandidaturu. Za vrijeme boravka nadbiskupa Šepera atmosfera u Zavodu nije bila ista kao prije dolaska. O nadbiskupovu boravku u Rimu svećenik Fabijan Veraja svjedoči u pismu svom biskupu Frani Franiću. Navodi kako je nadbiskup dao dojam da mu nije stalo do toga da upozna pravu situaciju u Zavodu, nego samo do toga da progura svoje stavove pozivajući se na autoritet kardinala Stepinca. Niti s p. Karlom Balićem nije o tome pričao, a kada mu je jedan svećenik počeo govoriti o situaciji, nadbiskup je samo šutio.⁷¹ Mnogo se govorilo kako bi za mjesto rektora ipak bio najbolji dr. Kokša jer se nije zamjerio vlastima, upućen je u situaciju i preporučen od pokojnog Rektora i Uprave. Kokša je međutim činio sve kako bi se prilagodio novoj

⁶⁸ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim, 1945.-1966.*, str. 135.

⁶⁹ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str.124.

⁷⁰ *Isto*, str. 125.

⁷¹ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 126.

situaciji i izbjegavao je sve situacije koje bi ga mogle kompromitirati. Veraja svjedoči da je izgon prof. Krunoslava Draganovića, koji se dogodio krajem kolovoza 1958., pobudio ogorčenje kod mnogih svećenika, svjesni su bili situacije, ali način na koji je izgon izveden okrenuo je veliki broj klera protiv mons. Kokše. Draganović se ponio u toj situaciji svećenički i gospodski. Veraja smatra da su komunističke vlasti izvojevale pobjedu izgonom Draganovića, a s druge strane nije održana protuusluga (puštanje bogoslova na studij u Rim) osim obećanja da će doći dva svećenika iz Zagrebačke nadbiskupije. Za Kokšu govori da je tvrde kože, zaigrao je na sve da postane rektor i bio je kadar to držati do kraja. Uz to, osjećao se sigurnim jer je iza sebe imao protekciju nadbiskupa Šepera, generalnu kuriju Družbe Isusove, posebno p. Roberta Leibera, savjetnika Sv. Oca, i p. Antona Prešerena. Također, Kokša je izjavio kako biskupi nemaju pravo predlagati kandidate za Rektora, što Veraja smatra neistinom jer njemački biskupi imaju to pravo.⁷² Veraja piše biskupu Franiću kako ne smatra Kokšu dobrim za taj položaj jer, iako on može biti dobar administrator, dobar diplomat, juridički ispravan te mu se ništa ne može predbaciti, sve to nije dovoljno, zato što nikada neće biti u stanju formirati ljude. Veraja dalje piše da su Kokšu podržavali isusovci jer je on bio njihov đak, a i p. Leiber je razgovarao s nadbiskupom koji se pokrivaio tobožnjom podrškom kardinala Stepinca pa je p. Leiber smatrao da čini ispravnu stvar što podržava Kokšin izbor. Zavod je po tradiciji brinuo za emigrante, dok je komunistička vlast gledala na to kao na neprijateljsku djelatnost te su nastojali spriječiti takav rad. To je dovelo do takvog stanja da su se svećenici zapitali je li kompromitirajuće propovijedati Evanđelje i ispovijedati emigrante!? Šeper je zabranio svojim svećenicima takav rad, zato ni tadašnji vicerektor Kokša nema razumijevanja za rad s emigrantima.⁷³ Veraja svjedoči da je rektor Zavoda odgovoran za to hoće li se i dalje raditi s emigrantima te da nije potrebno da rektor to javno podržava nego samo da ima ovlasti nad svima pa da drugi mogu pod njim vršiti svoje dužnosti sa sigurnošću da imaju nekakav oslonac. Stoga preporuča Krešimira Zorića jer je on najkompetentnija osoba za tu stvar budući da se cijelo vrijeme bavi pastoralnim vodstvom emigranata. Fabijan Veraja u pismu moli biskupa Franića da sve te probleme nastoji prenijeti svim biskupima kako bi imali bolji uvid stanja u Zavodu te da ne nasjednu na komunističku propagandu kao što je to bilo u Draganovićevu slučaju.⁷⁴

⁷² F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 127-129.

⁷³ M. SIMČIĆ – F. VERAJA, *Nav. dj.*, str. 359.

⁷⁴ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, 129-132.

U međuvremenu je u Zagrebu održana Biskupska konferencija, na kojoj je nadbiskup Šeper iznio teške optužbe protiv svećenika u Zavodu sv. Jeronima i posebno ih optužio da se bave politikom te da je netko od svećenika u Zavodu rekao vlč. Miji Pišoniću, Šeperovu tajniku, da bi trebalo sada dignuti bunu u Hrvatskoj i da su seljaci na to spremni, samo da neki svećenici to sprječavaju. To je, kako piše Franić Veraji, ostavilo dojam na biskupe, pa su neki biskupi rekli da ne poznaju pravo stanje te da će se o tom sami uvjeriti kada dođu u Rim. Biskup Franić ne podržava nikakve političke akcije jer smatra da svećenici trebaju ostati u okvirima vjere i boriti se za slobodu iste. Kada je biskup Franić objasnio pred biskupima nadbiskupu Šeperu da takve političke akcije ne mogu biti istina, nadbiskup je samo nadodao da to nisu izjavili svećenici Splitske biskupije.⁷⁵ Veraja ponovno piše biskupu Franiću spominjući kako takvu glupost o nekoj buni seljaka i slično, nitko od svećenika u Zavodu ne bi rekao. Također smatra da je optužba kako se svećenici u Zavodu bave politikom kleveta. Čudi ga odakle takva informacija nadbiskupu Šeperu te je li moguće da mu je svrha bila unijeti nemir među kolegama i postići neposredni cilj, a to je Kokšin izbor.⁷⁶ O Šeperovim optužbama Veraja je obavijestio i dr. Ivana Vitezića, krčkog svećenika koji se u to vrijeme nalazio u Beču kao lektor na Slavističkom institutu Bečkog sveučilišta, a do 1957. stanovao je u Zavodu sv. Jeronima.⁷⁷ Vitezić mu odgovara da je iznenađen tom izjavom. Smatra da je nadbiskup imao prilike u Zavodu čuti i „drugo zvono“ u pitanju rektora sv. Jeronima te da njegov stav ne može drugačije protumačiti osim dijecezanskim egoizmom, a sredstva i metode kojima se služi, vrlo su nalik makijavelizmu. Vitezić u pismu nadalje piše da razjašnjenje nadbiskupova stava u tom konkretnom slučaju ne treba u prvom redu tražiti u nekoj općoj crkvenoj liniji prema Titovu režimu, iako se od te linije ne može apstrahirati, nego u težnji da pošto poto osigura rektorat za Zagrepčanina odnosno za Zagrebačku nadbiskupiju. Vitezić tvrdi *da je optužba o bavljenju politikom neistinita, te u optužbi vidi tendenciju da se efektom optužbom postigne da prikladna osoba dođe na mjesto rektora, te da se pritom stekne naklonost komunističkog režima. Takvom neistinicom tvrdnjom, smatra Vitezić, nanosi se šteta pojedinim svećenicima, Zavodu, hrvatskom kleru i hrvatskoj stvari uopće. Zbog svih ovih razloga, piše Vitezić, dužnost je svećenika u Zavodu otvoreno biskupe o tome*

⁷⁵ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, 133-134.

⁷⁶ *Isto*, 137.

⁷⁷ Anton, BOZANIĆ, *Svećenici i župe na području Krčke biskupije od 1900. do danas*, Krk, 2012., str. 186.

obavijestiti i odlučno se od optužba ograditi, a da se i biskupi kada dođu u Rim o svemu mogu detaljno informirati. Ovakve optužbe, „bavljenje politikom“ i druge optužbe iznesene ili iz lakoumnosti i neozbiljnosti „informatora“, ili iz mutnih sebičnih ciljeva, najbolja su pomoć i služba neprijatelju.⁷⁸

Konačno, Đuro Kokša imenovan je rektorom Zavoda sv. Jeronima 15. rujna 1959.⁷⁹ Jedina je reakcija na taj izbor odlazak svećenika riječke biskupije Milana Simčića iz Zavoda, koji je to učinio iz protesta zbog načina na koji je Kokša izabran za rektora te da dokaže kako mu nije u interesu ostati u Zavodu iako su to neki Kokšini zagovornici insinuirali.⁸⁰

4.5. ŠEPER I „OSJEČKI PROCES“

U Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu u jesen 1959. državne su vlasti primijetile da se bogoslovi bave protudržavnim djelatnostima. Kako bi prikupilo dokaze o neprijateljskoj promidžbi, Okružno javno tužilaštvo u Osijeku pokrenulo je izviđaj Visoke bogoslovne škole 2. listopada 1959. te je pokrenut kazneni postupak, a tri dana kasnije službenici Sekretarijata unutrašnjih poslova Osijek (SUP) napravili su pretres. Pronađeni su razni tiskovni materijali sa slikama Ante Pavelića, Adolfa Hitlera i Benita Mussolinija, djela Milana Budaka i knjige različitog „neprijateljskog“ sadržaja: „Otac domovine Ante Starčević“, „Hrvatska smotra“, „Izgradimo našu Hrvatsku“, „Što je komunizam i što nosi komunizam“ i drugo. Za takvo stanje okrivljeni su Ćiril Kos, duhovnik Visoke bogoslovne škole, te profesor Marijan Prepunić i prefekt Ivan Kopic, jer su na svojim predavanjima klevetali socijalističko društveno uređenje i širili šovinizam. Navodno ih je u svemu poticao i podržavao biskup Stjepan Bäuerlein koji je bio i rektor škole. Pronađena su i pisma koja svjedoče o dopisivanju Ćirila Kosa i Stepinca, a u kojima se kritiziraju Svećenička staleška udruženja. Uz Ćirila Kosa i Ivana Kopic okrivljeni su i uhićeni bogoslovi koji su podržavali stavove svojih profesora, Ivica Mršo, Hrvoje Gašo i Petar Šokčević, Zvonko Petrović, Boško Radielović, dok se bogoslov Stjepan Sršan s

⁷⁸ F. VERAJA, *Nav. dj.*, str. 135-136.

⁷⁹ F. VERAJA, *Putovima providnosti* str. 140.; Jure, BOGDAN, „Mons. Đuro Kokša-in memoriam“, u: *Crkva u svijetu*, Vol 33. No. 4, Split, prosinac 1988., str. 426.; Josip, LADIKA, „Msgr. dr. Đuro Kokša, pomoćni biskup zagrebački (1922.-1998.)“, u: *Bogoslovna smotra*, Vol. 68, No. 3, Zagreb, siječanj 1999., str. 311.

⁸⁰ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 140.

profesorom Marijanom Prepunićem branio sa slobode. Suđenje je održano u siječnju i veljači 1960. u Osijeku. Najveću je kaznu dobio Ćiril Kos koji je osuđen na 7 godina, a najniže kazne iznosile su 2,5 godine strogog zatvora. Iako su odvjetnici okrivljenika pravovremeno uložili žalbu na presudu, odluka o žalbi čekala se osam mjeseci. Vrhovni sud NR Hrvatske tek je 13. listopada 1960. uvažio žalbu te neznatno umanjio godine zatvora. Tako je Ćiril Kos osuđen na 5 godina, Ivan Kopic na 4 godine, Hrvoje Gašo na 4 godine i 6 mjeseci, Ivica Mršo na 2 godine i 6 mjeseci, Zvonko Petrović na 2 godine i 6 mjeseci, Boško Radielović na 1 godinu i 6 mjeseci, Anto Bajić na 2 godine i 6 mjeseci i Petar Šokčević na 1 godinu strogog zatvora. Marijanu Prepuniću se zbog narušenog psihičkog zdravlja nije sudilo dok je Stjepan Sršan pušten nakon saslušanja.⁸¹

Predsjednik Vjerske komisije NR Hrvatske Stjepan Iveković razgovarao je sa Šeperom 11. i 12. veljače 1960. o „Osječkom procesu“. Šeper je bio upoznat s cijelim slučajem, pratio je događanja i tijek suđenja. Obrazložio je Ivekoviću zašto smatra tu situaciju nategnutom. Naime, bogoslovi su optuženi što pjevaju pjesmu „Oj ti vilo Velebita“, a vlast je to procijenila neprikladnim, a ta je pjesma stara hrvatska pjesma koja se pjevala puno prije Drugog svjetskog rata te nema veze s ustaštvom. Što se tiče tiska, jasno je da su bogoslovi čitali vjerski tisak, jer je državni tisak protuvjerski, a optužba da je duhovnik tražio bogoslove da ne govore ekavicom potpuno je razumljiva jer žive na području NR Hrvatske i u tome Šeper ne vidi ništa loše. Usporedio je situaciju s hrvatskim jezikom sa sličnom situacijom kada je i Šeper bio gimnazijalac i profesor hrvatskog jezika koji je bio Srbin nije dozvoljavao nikakvu drugu uporabu osim čistog hrvatskog jezika. Šeper smatra da, ako postoji tendencija da se optuži bogoslove i njihove profesore onda se sve te stvari moraju tumačiti kao šovinizam i širenje nacionalističke mržnje, jer drugačije ne bi ni bilo temelja za osudu i zatvor.⁸² Tom situacijom komunističke vlasti željele su dati primjer drugim vjerskim školama što im se može dogoditi ako djeluju neprijateljski prema državi. U načelu, kad god se radilo o Crkvi, vlast bi na perfidan način medijima pružala sliku Crkve, a ta je slika prikazivala nešto sasvim drugo od istine. Tumačili su razne postupke onako kako se njima činilo da ih treba prikazati, a ne po pravdi i istini. Posredno su takvim načinom utjerivali strah vjernicima i svećenicima, koji su zbog straha jedino mogli sve više šutjeti, a to je bio jedan od kratkoročnih ciljeva komunista.

⁸¹ M AKMADŽA, *Katolička crkva u Komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 225-230.

⁸² M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 96-97.

5. PREOKRET U CRKVENO-DRŽAVNIM ODNOSIMA

Odnos jugoslavenske države prema Crkvi mijenjao se i u skladu s promjenom njezine vanjske politike. Okretanje prema Zapadu nakon razlaza sa SSSR-om utjecalo je i na nešto povoljniji položaj Crkve. Potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća Jugoslavije i šef UDB-e Aleksandar Ranković poslao je 18. srpnja 1959. republičkim izvršnim vijećima okružnicu o odnosima Crkve i države. On se poziva na „Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica“ od 22. svibnja 1953. te piše kako je proces normalizacije odnosa Crkve i države znatno smanjio utjecaj najreakcionarnijih elemenata u vjerskim zajednicama iako su se u posljednje vrijeme odnosi i s Rimokatoličkom crkvom nešto poboljšali oni još nisu takvi da bi se smatrali normalnima kao što je to s drugim vjerskim zajednicama. To je zbog toga što Rimokatolička crkva ne nastoji svoju vjersku djelatnost uskladiti s Ustavom i zakonima i što se još nije odrekla svojih političkih pretenzija i svojeg ranijeg privilegiranog položaja.⁸³

Papa Pio XII. umro je 9. listopada 1958., zatim je 10. veljače 1960. umro kardinal Alojzije Stepinac. Komunisti su se požurili objaviti kako su upravo njih dvojica bili krivi za loše odnose jugoslavenske države s Crkvom, a u javnost su puštene najave kako vlast želi te odnose popraviti.⁸⁴

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja 26. veljače 1960. raspravljalo se o zasjedanju Biskupske konferencije u listopadu 1959. Biskupi su na određen način iskazali da se odnosi s državom ne trebaju zaoštravati. Savezna je komisija primijetila spremnost biskupa na razgovore s vlastima te su tumačili da Sv. Stolica želi normalizaciju odnosa, ali da to želi prikazati kao popuštanje Jugoslavije pod pritiskom vjerskih masa. Iveković je istaknuo tri temeljna pitanja koja će se morati rješavati u odnosima s Crkvom: katehizacija, vjerski tisak i svećenička udruženja. Na kraju sjednice zaključeno je da je Katolička crkva promijenila svoju taktiku.⁸⁵ U planu rada Komisije za vjerska pitanja za 1960. godinu ističe se da treba što češće kontaktirati crkvene vlasti te što više uključiti u razgovore i mjesne organe vlasti koje treba

⁸³ Ivan, LUČIĆ, „Progon Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini u vrijeme komunističke vlasti (1945.-1990.)“, u: *Croatia Christiana Periodica*, Vol.36, No. 69., Zagreb, lipanj 2012., str. 127.

⁸⁴ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 213.

⁸⁵ M. AKMADŽA, „Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966.“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 36, No. 2, Zagreb srpanj 2004., str. 474.; M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. -1966.*, str. 214.

informirati o problematici crkveno-državnih odnosa. Jedan od prihvaćenih prijedloga bio je i taj da se ekstremne biskupe više kontaktira. Za ekstremne biskupe navodi se popis onih biskupa koji zapravo nisu bili raspoloženi za ikakve razgovore s vlastima, a to su porečki biskup Dragutin Nežić, đakovačko-srijemski Bäuerlein, riječki apostolski administrator Viktor Burić, pomoćni biskup riječke biskupije Josip Pavlišić, krčki biskup Josip Srebrnić, šibenski biskup Ćiril Banić i hvarski biskup Miho Pušić. Također se predlaže da se s predstavnicima Katoličke crkve treba raspraviti o određivanju granica biskupije prema državnim granicama, postavljanju rezidencijalnih biskupa, promjeni odnosa prema biskupima i svećenicima u emigraciji, odstranjenju ustaške emigracije iz Zavoda sv. Jeronima, suzbijanju neprijateljske djelatnosti Crkve, promjeni stava prema svećenicima i unutar Svećeničkih staleških udruženja i drugo. Ti su zahtjevi upućeni Saveznoj komisiji u veljači 1960. godine.⁸⁶ Po analizi Vjerske komisije, najekstremniji biskupi bili su: biskup Banić, pomoćni biskup Pavlišić i biskup Bäuerlein. Biskupi s kojima se moglo dobro surađivati su: dubrovački Pavao Butorac i grkokatolički biskup Gabrijel Bukatko, dok su za druge biskupe smatrali da se s njima može razgovarati, ali da nisu spremni na konkretniju suradnju s vlastima.⁸⁷

Prve konkretne pokušaje za pokretanjem pregovora o normalizaciji odnosa Sv. Stolice i Jugoslavije nekoliko je puta pokrenuo (8. veljače, 10. ožujka, početkom travnja, 4. i 27. srpnja 1960.) mons. Aloisi Masella iz Kongregacije sv. Oficija (Kongregacija za nauk vjere), kod Miroslava Majera, savjetnika jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu. Majer je dobio upute za razgovor od državnih vlasti. Jugoslavija je postavila određene uvjete koji moraju biti ispunjeni da bi došlo do normalizacije crkveno-državnih odnosa. Uvjeti su bili: priznavanje društveno-političkog uređenja Jugoslavije, priznavanje stanja odvojenosti Crkve od države, prestanak neprijateljske promidžbe protiv Jugoslavije, nemiješanje u unutrašnje poslove Jugoslavije, suradnja s državnim organima u rješavanju konkretnih pitanja, da se u vjerskim školama ne djeluje protiv društveno-političkog uređenja u zemlji, da se prestane s pružanjem potpore i pomoći ustaškoj emigraciji, depolitizacija Zavoda sv. Jeronima, te da se izvrši

⁸⁶ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 215.

⁸⁷ *Isto*, str. 216.

razgraničenje teritorija biskupija te da se pokretanje postupka beatifikacije kardinala Stepinca smatra otegotnim činom u normaliziranju odnosa.⁸⁸

Na sjednici Kardinalske komisije za inozemne poslove krajem srpnja 1960. donesen je zaključak, u kojem se daje afirmativno gledište oko normaliziranja odnosa s Jugoslavijom, ali u smislu „modus vivendi“ između biskupa i vlade, a poslije eventualno uspostavljanje diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije.⁸⁹

Prva konkretna reakcija Katoličke crkve u Jugoslaviji na spremnost vlade za poboljšanje crkveno-državnih odnosa uslijedila je u rujnu 1960. godine. Predsjedništvo Biskupske konferencije uputilo je sa svoga godišnjega zasjedanja u Zagrebu, održanog od 20. do 23. rujna 1960., pismo Saveznom izvršnom vijeću (SIV) FNRJ u kojem je izražena suglasnost svih biskupa o potrebi normalizacije crkveno-državnih odnosa i uvjerenje da bi to značilo veliku dobit i za Crkvu i za državu. To bi pridonijelo sređivanju unutarnjih prilika u zemlji, te time znatno podiglo ugled Jugoslavije u inozemstvu.⁹⁰ U pismu su biskupi objasnili da oni nisu kompetentni ulaziti u ključne pregovore s državom o uređenju odnosa Crkve i države niti donijeti određen sporazum jer to spada u nadležnost Svete Stolice, odnosno pape. No iskazuju spremnost u pripremanju situacija koje bi dovele do konačnog sporazuma. Kako bi se uspostavila atmosfera međusobnog povjerenja, biskupi iznose neke sugestije koje bi vlast trebala poštivati. Biskupi su obećali da će poticati svećenstvo i vjernike na vršenje svojih građanskih dužnosti te na iskazivanje lojalnosti prema državnim vlastima i na pomoć u izgradnji bolje narodne budućnosti. Za uzvrat se očekuje da vlast primjenjuje propise državnog Ustava i „Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica“ u konkretnim slučajevima te da ih u praksi blagonaklono aplicira. Potom se iznosi 18 konkretnih sugestija što treba činiti. Pri tome su upozorili i na neke nekorektnosti nižih organa kod primjene zakonskih propisa o vjerskoj slobodi kao glavne zapreke, koje smetaju sređivanju tih odnosa i koje bi trebalo čim prije ukloniti.⁹¹

⁸⁸ M. AKMADŽA, *Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966.*, str. 475.; M. AKMADŽA, *Katolička crkva i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 223.

⁸⁹ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 253.

⁹⁰ M. AKMADŽA, *Crkva i država II*, Zagreb 2010, str. 411.

⁹¹ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 177. usp: 23. rujna 1960. – Predstavka Predsjedništva Biskupske Konferencije Jugoslavije (br. 96-BK-1960.) Saveznom izvršnom vijeću (putem Savezne komisije za vjerska pitanja), u svezi s mogućnostima normalizacije crkveno-državnih odnosa u: M. AKMADŽA, *Crkva i država II*, str. 411 - 419.; Agostino, CASAROLI, *Mučeništvo strpljivosti Sveta*

Savezno izvršno vijeće s potpredsjednikom Edvardom Kardeljem uputilo je 3. studenog 1960. godine odgovor na predstavku Biskupske konferencije u kojem izražavaju zadovoljstvo što Episkopat izražava želju za normalizacijom odnosa i što smatraju da je to moguće postići na bazi Ustava FNRJ i „Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica“ te izražavaju zadovoljstvo spremnošću Episkopata da aktivno sudjeluje u procesu normalizacije. SIV odgovara da su razmotrili 18 zahtjeva te smatraju da je moguće udovoljiti mnogim zahtjevima i da bi bilo korisno da započnu razgovori između predstavnika SIV-a i predstavnika Episkopata Katoličke crkve u FNRJ, a na samom kraju odgovora SIV izražava Predsjedništvu Biskupske konferencije svoje poštovanje.⁹²

Nakon toga u Rim dolaze mons. Ujčić, nadbiskup Šeper, mons. Bukatko i mons. Vovk. Međutim, mons. Ujčić nailazi na daleko manje optimizma u Rimu nego što je to očekivao. Rimu se nije svidjelo što se biskupi pozivaju na Ustav i „Zakon za vjerske zajednice“ te obećanje biskupa da će sudjelovati, kao i poticati vjernike na suradnju na zajedničkom dobru.⁹³

U vrijeme Biskupske konferencije biskup Frane Franić bio je u Rimu, a umjesto njega potpis na predstavku za SIV dao je Srećko Vuković, apostolski administrator splitsko-makarski.⁹⁴ Biskup Franić susreo se s Državnim tajnikom, kardinalom Dominikom Tardiniem koji mu je u razgovoru iznio stavove o spomenutoj predstavi (Memorandumu). Zamjerio je Memorandumu Biskupske konferencije dvije stvari; što su biskupi svoje teškoće Vladi stavili kao preduvjet za „modus vivendi“, a te preduvjete može postaviti samo Sveta Stolica. Nadalje, bilo je nerazborito što su biskupi spominjali izraz „modus vivendi“. Smatra da su trebali jednostavno iznijeti svoje poteškoće i ništa više. Također iznosi da je velika nerazboritost što su izjavili svoju lojalnost prema Vladi. Smatra da takva izjava u komunističkom rječniku znači nešto posve drugo nego u rječniku Katoličke crkve te su s tom izjavom biskupi stvorili sasvim krivi dojam, tj. da Crkva u Jugoslaviji priznaje sve državne zakone kao dobre i da priznaje režim kao dobar. Ipak Sveta Stolica izražava zadovoljstvo što određena napetost u Jugoslaviji popušta, a da se to

Stolica i komunističke zemlje (1963.-1989.), Zagreb, 2001., str. 314-315.; M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 254.-255.

⁹² 3. studenoga 1960. – Pisani odgovor potpredsjednika SIV-a, Edvarda Kardelja (br. 01-480), Predsjedništvu Biskupske konferencije Jugoslavije na predstavku od 23. rujna 1960., u: M. AKMADŽA, *Crkva i država II*, str. 438-439.

⁹³ A. CASAROLI, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 315.

⁹⁴ M. AKMADŽA, *Crkva i država II*, str. 418., F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 176.

može iščitati u tome što je mnogim biskupima bilo dozvoljeno ići u Rim u posjet Papi i apostolskim grobovima „ad limina“. Kardinal je rekao da će mons. Ujčiću dati direktive za daljnje odgovore Vladi.⁹⁵

Nadbiskup Ujčić razgovarao je s kardinalom Tardinijem o prijedlozima jugoslavenskih vlasti za razgovore s biskupima, ali nije dobio ovlaštenje za bilo kakve sporazume s vlastima jer je to u nadležnosti Svete Stolice. Kardinal je dao dozvolu biskupima da razgovaraju s vlastima o mjesnim problemima i da se bore za svoja prava na svom terenu, ali nije dopustio ni formiranje nikakvog povjerenstva biskupa za pregovore s jugoslavenskom vladom.⁹⁶

5.1. UREDBA O IZVRŠENJU ZAKONA O PRAVNOM POLOŽAJU VJERSKIH ZAJEDNICA

Izvršno vijeće Sabora NR Hrvatske donijelo je 12. srpnja 1961. Uredbu za izvršenje Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Sva ovlaštenja tijela vlasti prema vjerskim zajednicama prenose se u nadležnost općinskih Narodnih odbora (NO). Uredbom su određeni okviri djelovanja vjerskih zajednica te da Uredbu treba iskoristiti do maksimuma za kontakte općinskih NO-a s predstavnicima vjerskih zajednica. Na Uredbu su reagirali katolički biskupi na zasjedanju Biskupske konferencije u rujnu 1961. godine. Biskupi su u predstavi Saveznoj komisiji za vjerska pitanja uputili prigovor da navedeni propisi u Uredbi otežavaju odredbe Zakona na području krštenja djece, vjerske poduke i državnog nadzora škola za spremanje svećenika. Upozorili su da Uredba o provedbi Zakona ne može mijenjati zakon jer time izvršna vlast ulazi u područje nadležnosti zakonodavne vlasti. Naveli su neke propise u Uredbi, kao što je traženje pisanog zahtjeva za krštenje djeteta što se Zakonom prije nije tražilo, zatim Zakon ne predviđa pisano odobrenje oba roditelja o pohađanju vjeronauka dok Uredba to traži. Također smatraju spornim da konačnu odluku o pohađanju vjeronauka donosi samo dijete bez obzira na pristanak roditelja budući da u svim drugim pitanjima vezanim za školu djeca ne mogu sama odlučivati te ako tome treba biti tako, biskupi predlažu da se dopusti da dijete odluči samo želi li ići na vjeronauk iako se to protivi odluci njegovih roditelja. U Uredbi se, isto tako, uvodi direktni i specijalizirani nadzor vjerskih škola dok Zakon predviđa samo opći nadzor, te izražavaju sumnju u

⁹⁵ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 176-178.

⁹⁶ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 256.

sposobnost općinskih tijela u procjenjivanju djelatnosti vjerske škole jer nemaju ni teološkog obrazovanja kojim bi kompetentno prosuđivali teološke udžbenike i nastavu. Svi spomenuti navodi iz predstavke bili su odbijeni u odgovoru koji je Savezna komisija za vjerska pitanja poslala Predsjedništvu Biskupske konferencije 9. studenog 1961. godine s preporukom da se biskupi neposredno obrate republičkim izvršnim vijećima kako bi riješili moguće probleme.⁹⁷

U godišnjem izvješću Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske za 1961. godinu kao pozitivni pokazatelji promjene crkvene politike navedene su sljedeće činjenice: pozivanje predstavnika vlasti na pokope biskupa Ćirila Banića i Antuna Akšamovića, odazivi biskupa na državne svečanosti, predavanja u vjerskim školama o političkim događanjima, programi u vjerskim školama povodom obilježavanja državnih blagdana, imenovanje rezidencijalnih biskupa umjesto administratora, izjava biskupa da poštuju Ustav i zakone, ograđivanje od ustaškog iseljeništva i dr. Istaknuto je da nadbiskup Šeper, kao predsjednik konferencije, nastupa vrlo oprezno i proračunato te da svodi kontakte s vlastima na najmanju moguću mjeru. Kao otežavajući primjeri za normaliziranje odnosa su: predstavka Biskupske konferencije iz 1961. g., akcija za beatifikaciju kardinala Stepinca i proglašenje Nikole Tavelića kao prvog hrvatskog sveca.⁹⁸

5.2. RAZGOVOR IZMEĐU ŠEPERA I IVEKOVIĆA O CRKVENO-DRŽAVNOJ PROBLEMATICI

Krajem 1961. Iveković je izjavio da je Šeper postao središnja osoba crkvenih krugova u Hrvatskoj te da se oko njega vrti sav crkveni život. Okarakterizirao je Šepera kao osobu koja vješto izbjegava svaki kontakt s vlastima, a u Vjersku komisiju dolazi samo kada mu nešto treba (viza, molba za putovnicu) i još pritom traži da se ne objave u tisku njegovi dolasci. Povučeno djeluje, ne želi intervenirati za svećenike koji su politički aktivni i izbjegava svaku mogućnost u kojoj bi mogao biti otvoreno napadnut te na razgovore šalje pomoćnog biskupa Josipa Lacha i niže predstavnike nadbiskupije.⁹⁹

⁹⁷ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 260.

⁹⁸ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 261.; M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 140-141.

⁹⁹ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 141.

Na poticaj predsjednika hrvatske Vjerske komisije, Stjepana Ivekovića održan je 3. ožujka 1962. razgovor sa Šeperom. Iveković je izrazio nezadovoljstvo s nekim emisijama Radio Vatikana koje su po sadržaju neprijateljske te se o Stepincu priča kao mučeniku koji je trpio za istinu i poziva se mladež da se oduševljava primjerom kardinala Stepinca. O Crkvi u Jugoslaviji u emisijama se govori kao o „crkvi šutnje“ i „crkvi iza gvozdene zavjese“ što Iveković smatra krivim navodima. Nadbiskup je na to odgovorio da ne sluša Radio Vatikan napomenuvši da je jednu emisiju slušao prije godinu dana i nije mu se svidjela. Nadbiskup je nadodao da su poduzeti koraci i da se stvari rješavaju oko toga te da će Ivan Tomas biti smijenjen. Iveković je kritizirao okupljanje emigrantskog svećenstva u Zavodu sv. Jeronima te je naveo da su se u velikom postotku rješavale putovnice za biskupe koji su putovali u Rim, međutim ako se stanje u Zavodu ne izmjeni, država će morati revidirati svoju politiku i obustaviti davanje putovnica. Isto tako, zamjera se Svetoj Stolici što se njen stav odražava na unutrašnje stanje u Jugoslaviji kao što je npr. sakupljanje dokumentacije za beatifikaciju kardinala Stepinca nadodavši da se država ne miješa u slavljenje kardinala Stepinca dok to ima crkveni karakter, ali ne dozvoljava političku harangu. Što se tiče beatifikacije nadbiskup odgovara da se prikupljanje dokumentacije ne organizira na poticaj viših mjesta u Crkvi i to pogotovo ne od strane njega samoga, biskupa Lacha i mons. Bakšića tj. onih koji su odgovorni za dijecezu.¹⁰⁰ Zanimljivo je primijetiti da je još u proljeće 1960. biskup Lach vodio razgovor s Ivekovićem u kojem daje prijedlog da se pronađe čovjek koji će zamijeniti Ivana Tomasa na Radiju Vatikan i koji bi odgovarao komunističkim vlastima, pa će ga Šeper preporučiti Svetoj Stolici.¹⁰¹ Zbog ultimatumata koje vlast postavlja Crkvi (dobivanje putovnice, slanje bogoslova u Rim) Šeper udovoljava državnim zahtjevima te je Ivan Tomas smijenjen u lipnju 1962., a taj Šeperov potez ostavio je još jedan gorak okus u ustima iseljenog svećenstva.

¹⁰⁰ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 262-263.

¹⁰¹ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 104.

5.2.1. ŠEPER NE MIJENJA STAV O STALEŠKOM UDRUŽENJU KATOLIČKIH SVEĆENIKA

U razgovoru s Ivekovićem između ostalog vodio se razgovor i o Staleškim svećeničkim udruženjima. Iveković objašnjava Šeperu kako je došlo do promjena u Udruženju te da sada članovi žele kontakt s biskupima, izrađuju novi plan i žele se prilagoditi novonastaloj situaciji. Iveković izražava čuđenje što je Šeper zajedno s biskupima toliko protiv tih Udruženja te ne vidi razloga tomu budući da smatra kako je rad u bilo kakvom udruženju lakši, a da se udružuju i pravnici i ekonomisti, odvjetnici i filozofi pa zašto onda ne bi i svećenici. No, Šeper odgovara da je Udruženje nastalo u čudnim okolnostima te da postoje tri razloga zbog čega svećenici stupaju u Udruženje. Prvi su stupili oni svećenici koji su imali problema sa zakonom, drugi su imali problema s duhovnim vlastima, a treći su oni koji su si htjeli osigurati miran život do smrti. Šeper naglašava da ne vidi smisao tih Udruženja kad Crkva već ima svoj ustroj te je organizirana pa tako i udružena u biskupije, župe i dekanate. Također, Šeper objašnjava da se svećenici birajući svoj poziv odriču nekih građanskih prava kao npr. ženidbe i iako se po tumačenju jugoslavenskih vlasti svaki građanin ima pravo udruživati pa tako i svećenik, uspoređuje ženidbu kao nešto što po crkvenom zakonu svećenik ne smije, pa se analogno tome svećenik ne smije niti udruživati.

U kasnijim su godinama zbog pregovora Crkve s jugoslavenskim vlastima i zbog Drugog vatikanskog koncila Udruženja počela smetati i državi. Postojala je inicijativa da se napravi preustroj Udruženja, ali nikakvog napretka nije bilo. S vremenom je zaostajalo i nije bilo djelatno. Tijekom pregovora između Svete Stolice i Jugoslavije rad je zamro kako ne bi negativno utjecao na pregovore, a nakon potpisivanja sporazuma između Svete Stolice i države, o čemu se kasnije u radu govori, Udruženje je izgubilo svoju svrhu, broj članova se smanjivao, a s vremenom je Udruženje, na poticaj vlasti, prestalo djelovati.¹⁰²

¹⁰² M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 157-163.

6. BISKUPSKA KONFERENCIJA 1962.

Od 11. do 13. rujna 1962. godine održana je biskupska konferencija s koje su se biskupi obratili vladi trima predstavkama uoči donošenja novog Ustava, s čijim nacrtom nisu bili upoznati. U prvoj predstavi biskupi izražavaju zabrinutost glasovima kako će se u zakonodavstvo unijeti odredba po kojoj bi svećenički kandidat morao završiti državnu srednju školu, te se postavljaju pitanja pohađanja Mise, vjeronauka, božićnih praznika, obnavljanja crkava, samostana i škola. U drugoj predstavi zatraženo je od vlasti da mjesne vlasti prestanu s ometanjem obnova samostana. Treću predstavku potpisali su biskupi Nežić, Burić, Karmelo Zazinović, krčki biskup i Mihael Toroš, apostolski administrator Porečko-pulske biskupije, u svezi sa zvonima s područja Istre koje je Italija vratila, a koja su u ratu odnesena te su zatražili 120 milijuna lira za zvona i 50 zvona kao odštetu koju je talijanska vlada dala. Savezna komisija za vjerska pitanja odgovorila je predsjedniku Biskupske konferencije, Franji Šeperu, 8. listopada 1962. na prvu predstavku ističući kako je nacrt već dvije godine poznat cijeloj javnosti, te da navodi iz predstavke ne stoje jer promjene u vezi vjerskih škola nisu nigdje predviđene, a na kraju dodaju da bi u interesu normalizacije odnosa bilo korisnije da se razgovorom rješavaju konkretna pitanja. Što se tiče treće predstavke o zvonima i novčanoj naknadi Koordinacioni odbor SIV-a donio je zaključak da se zvona vrate crkvama u Istri, ali da novac pripada državi. Uslijedili su razgovori s biskupima koje je zatražila Savezna komisija za vjerska pitanja. Razgovaralo se s biskupima Nežićem, Burićem, Bäuerleinom i Lachom. S ostalim biskupima nije razgovarano jer su već otišli u Rim gdje je započeo Drugi vatikanski koncil 11. listopada iste godine. Te razgovore izbjegao je nadbiskup Šeper objašnjavajući kako je očekivao Ivekovića da dođe kod njega, dok je Iveković očekivao Šepera, a kasnije Šeper nije stigao obaviti razgovor jer je morao ići u Rim.¹⁰³

Nakon navedenih događanja UDB-a je za Hrvatsku sastavila elaborat o neprijateljskom djelovanju katoličkih biskupa. Naime, Bakarić je povodom smrti pape Ivana XXIII. (3. lipanj 1963.) izrazio sućut nadbiskupu Šeperu, a ovaj je to protumačio kao licemjernu gestu izvedenu u promidžbene svrhe, jer je Šeper tvrdio da je samo naizgled došlo do normalizacije crkveno-državnih odnosa, međutim nikakvi ustupci prema Crkvi nisu napravljeni te da se vodi smišljena promidžba protiv vjere. Na kraju elaborata

¹⁰³ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 263-264.

zaključeno je da biskupi nisu bitno izmijenili svoje stavove o državnim vlastima, dapače još su negativniji od vatikanskih stavova. U elaboratu „Neprijateljsko djelovanje biskupa i kažnjavanje svećenika“ Šeper je svrstan u skupinu koja potiče svećenike na beskompromisno držanje prema državnim vlastima. Skupina biskupa na čelu sa Šeperom osniva laičke organizacije u radničkim krugovima kako bi spriječili otuđivanje radnika iz Crkve. Posebno su upozoravali na organizaciju „Suradnice Krista Kralja“ za koju su smatrali da je osnovana radi prikupljanja informacija i širenja raznih glasina. Tvrdili su da je Šeper tolerirao neprijateljska djelovanja u vjerskim školama te se u tim školama neprijateljski istupalo prema državnim vlastima. Za Šepera još nadodaju kako je tvrdio da je komunizam u Hrvatskoj u službi velikosrpstva te je javno izražavao mržnju prema socijalizmu.¹⁰⁴

¹⁰⁴ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 149.

7. ŠEPER NA DRUGOM VATIKANSKOM KONCILU

Od 11. listopada 1962 do 8. prosinca 1965. u Vatikanu se održavao Drugi vatikanski koncil. Održana su četiri zasjedanja, prvi predvođen papom Ivanom XXIII., a ostala tri papom Pavlom VI., koji je zamijenio prethodnika nakon njegove smrti. Glavni cilj Koncila bilo je osuvremenjivanje Crkve, obnavljanje kršćanskog života vjernika te traženje odgovora na potrebe suvremenog društva. U međuvremenu je Šeper posjetio Ivekovića 24. travnja 1963. kako bi ga izvijestio o radu Koncila. Šeper je govorio o papi Ivanu XXIII. koji je različit od svojih prethodnika, da je širokih pogleda i pristupačan. Složio se s Ivekovićem da se papa bori za mir u svijetu, ukidanje razlika između rasa i vjera te da takvo stajalište može doprinijeti normaliziranju crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji.¹⁰⁵

Jedna od novosti na Vatikanskom koncilu bilo je i zbližavanje s drugim konfesijama kao i poticanje dijaloga s ateističkim krugovima. Tako je Šeper djelovao na Državno tajništvo u Vatikanu da se pozovu i predstavnici Srpske pravoslavne crkve (SPC), kao što su pozvani i drugi kršćanski predstavnici jer ipak katoličanstvo i pravoslavlje imaju najviše zajedničkih točaka. Sveta Stolica podržala je taj prijedlog te pozvala predstavnike Srpske pravoslavne crkve. Jugoslavija je strahovala od takve odluke, smatrajući da će se obje Crkve previše približiti i djelovati protiv režima pa su odlazak u Rim odobrili samo dvojici nižih predstavnika SPC-a i to samo na svečanost povodom zatvaranja rada Koncila.¹⁰⁶

Na prvom zasjedanju Koncila Šeper je 24. listopada 1962. istupio zalaganjem za uvođenje narodnog jezika u liturgiju argumentirajući kako je liturgija najvažnija za pastoralnu djelatnost pogotovo u zemljama gdje ne postoje katoličke škole, vjerski tisak, karitativne ustanove.¹⁰⁷ Na trećem zasjedanju 29. rujna 1964., Šeper se zalaže za suradnju sa Židovima s kojima Katolička crkva dijeli Stari zavjet. Na istom zasjedanju ističe problematiku iseljenog svećenstva, zalaže se za solidarnost u rješavanju problema koja bi se iskazivala kao pomoć iseljenicima da se snađu u novim životnim okolnostima i da organiziraju vlastiti život u novom okruženju. Također, smatra da pomiješanost naroda nije

¹⁰⁵ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 150., 154-155.

¹⁰⁶ *Isto*, str. 176-177.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 177.

nikakvo zlo, nego je prilika za postizanje jedinstva ljudskog roda.¹⁰⁸ Šeper je 24. rujna 1965. progovorio o ateizmu. Smatrao je da Crkva o toj tematici ne smije šutjeti, nego iskazati kršćansko poimanje svijeta, ali da shvaćaju suvremeno bezboštvo i prihvaćaju njegovo postojanje. Time je Šeper htio naglasiti da cilj rasprave o ateizmu nije osuda bezboštva niti namjera obraćenja bezbožnika, ali ni potreba za borbenim stavom prema neistomišljenicima, nego je potreban otvoren i iskren dijalog i međusobno upoznavanje.¹⁰⁹ Pojedine Šeperove istupe vlast je ocjenjivala pozitivnima ili negativnima. Smatrali su da se biskupi Jugoslavije ne ističu pozitivno i da svaki napredniji prijedlog prihvaćaju sa zadržskom. U skladu s time, 2. listopada 1965. Ivo Vejvoda, jugoslavenski veleposlanik u Rimu, uputio je prigovor Šeperu tijekom razgovora, jer je u raspravi o ateizmu iznio tezu o nepravednom javnom poretku. Međutim, Vejvoda nije ulazio u analizu Šeperovih tekstova, ali je komentirao javni tisak koji je o govorio o nepovoljnom i negativnom stanju u Jugoslaviji. Šeper se ogradio od tiska objašnjavajući da desničarski tisak iskrivljeno prikazuje njegove rasprave, naveo je da je i vatikanski list „L'Osservatore Romano“ krivo prenio jednu rečenicu te time promijenio smisao Šeperove misli. Na kraju razgovora Šeper obećaje da će sve tekstove svojih govora predati Vejvodi kako bi ih i vlasti mogle pročitati i ispravno tumačiti.¹¹⁰

¹⁰⁸ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročcu protiv jednoumlja*, str. 180.

¹⁰⁹ M. AKMADŽA, *Isto*, str. 183.

¹¹⁰ *Isto*, str. 182.

8. ŠEPER I PROBLEMI S ISELJENIM SVEĆENSTVOM

Početak ožujka 1963. Savezna komisija za vjerska pitanja raspravljala je o predstavci koju bi trebalo uputiti Predsjedništvu Biskupske konferencije u vezi s neprijateljskim djelovanjem 1000 katoličkih svećenika, a od čega 300 djeluje aktivno protiv Jugoslavije. Dogovoreno je da se biskupe obavijesti da normalizacija crkveno-državnih odnosa u velikoj mjeri ovisi o stavu biskupa prema svećenicima emigrantima.

SIV je 30. ožujka 1963. uputio predstavku predsjedništvu Biskupskih konferencija o djelatnosti svećeničke emigracije. Izneseno je da u neprijateljskoj aktivnosti i akcijama protiv Jugoslavije sudjeluje, pa čak i organizira akcije, veliki broj svećenika emigranata te da i u Jugoslaviji ima mnogo takvih svećenika koji surađuju s neprijateljskom emigracijom i primaju od njih novčanu pomoć. Upozoreno je da takve akcije ne mogu djelovati na razvoj normalizacije crkveno-državnih odnosa. Biskupi su na tu predstavku odgovorili tek 3. svibnja 1964., a u međuvremenu su predložili Svetoj Stolici da pitanje svećenika i emigranata riješi tako da se svećenici s neriješenim statusom isključe iz jugoslavenskih biskupija i uključe u biskupije stalnog mjesta boravka. Taj prijedlog jugoslavenske su vlasti ocijenile pozitivno.¹¹¹ Međutim, smetalo im je što biskupi ne odgovaraju na predstavku o svećeničkoj emigraciji.

Šeper je, u pratnji svog tajnika Vladimira Stankovića, posjetio jugoslavensko veleposlanstvo u Rimu 26. studenog 1963., zbog produženja vize. Osim ponekih upravnih pitanja, postavljeno je i pitanje o razvoju odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, no o tome Šeper nije htio govoriti. Veleposlanik Vejvoda zatim predbacuje Šeperu što biskupi nisu odgovorili na predstavku o neprijateljskom djelovanju svećenika.¹¹² Iz biskupskog ponašanja Vejvoda iščitava nekorektnost i izriče sumnju u biskupe da ne žele raditi na normalizaciji crkveno-državnih odnosa. Neprihvatljivo je da

¹¹¹ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 185.

¹¹² Zanimljivo je kako o osudi na neprijateljsko djelovanje emigranata govori nepoznati autor članka „Može li se govoriti o slobodi crkve u Jugoslaviji?“ Autor je potpisan sa tri zvjezdice (***) a članak je objavljen u časopisu „Novi život“. Iznosi se dio članka: „Kada dakle govorimo o vjerskom progonu u Jugoslaviji, mi to radimo ne iz nekih političkih ciljeva, nego iz ljubavi prema istini, prema Crkvi i svome narodu; ne iz bolesne i štetne želje da zaoštravamo odnose i da smetamo mogućem konstruktivnom sporazumu u duhu pravde, istine i poštenog mira, nego iz duboke svijesti da smo svi pozvani (jer smo članovi i Crkve i naroda) pridonositi stvarno, a ne tek prividnom rješenju ovog preteškog pitanja, o kojem rješenju ovisi budućnost našeg naroda i Crkve u njemu. A naš konkretni prilog mora biti u prvom redu svjedočanstvo istine; u našem slučaju ta bolna istina jasno je izrečena riječima naših biskupa: „psihoza straha“ tj. progonstvo. (***) „Može li se govoriti o slobodi crkve u Jugoslaviji?“ u: *Novi život*, Rim, 1965, br. 4, str. 276.)

Šeper, kao predsjednik Biskupske konferencije, nije u stanju tako dugo okupiti biskupe i sastaviti odgovor na predstavku. Vojvoda nepovoljnim ocjenjuje što neki biskupi prenose iseljenim svećenicima razgovore s jugoslavenskim veleposlanstvom i s vlastima, a svećenici to onda koriste u antijugoslavenske i političko-promidžbene svrhe. Takvo ponašanje vlast neće trpjeti i neće se odraziti dobro na uspostavljanje crkveno-državnih odnosa, ako se ne riješi problem. Izrazio je očekivanje da se Šeper više aktivira u političkim odnosima, a i to mu je određeno svojstvo budući da je predsjednik Biskupske konferencije. No, Šeper odgovara da je tim položajem ovlašten sazivati sjednice te nema većih ovlasti od toga. Šeper tumači da biskupi nisu stigli održati konferenciju zbog zauzetosti crkveno-vjerskim poslovima, a dok su bili u Rimu, Republička i Savezna komisija za vjerska pitanja preporučila je da se sjednica ne saziva dok su ondje zbog utjecaja na iseljene svećenike. Od biskupa, smatra Šeper, nije se moglo očekivati da osude političke iseljenike i njihovo djelovanje, jer oni imaju pravo na slobodu političkog opredjeljenja, jedino što mogu jest osuditi terorizam i bilo koji oblik nasilja. Šeper se nalazio u nepogodnoj situaciji, s jedne strane vlasti su procjenjivale da je s njim teško razgovarati i da izbjegava kontakte s vlastima te ne čini dovoljno za poboljšanje crkveno-državnih odnosa, a s druge strane napadaju ga iseljenički krugovi da previše podilazi komunističkim vlastima i ne zastupa hrvatsko-katoličke stavove.¹¹³

Biskupska konferencija s koje je poslan odgovor SIV-u na predstavku održana je od 24. do 27. travnja 1964. U odgovoru su napisali da djelovanje svećenika mora biti vođeno pastoralnim i duhovnim potrebama vjernika te crkvena vlast u tome nema nikakve ovlasti osim da svoju djelatnost usklađuje prema načelima ljudske i kršćanske etike. Proglašavaju se nemjerodavnim u svezi s problemom iseljenih svećenika te upućuju SIV na Svetu Stolicu koja ima tijelo (Konzistorijalnu kongregaciju) koje vodi brigu o ovom problemu i koje daje dozvolu boravka i rada u pojedinim biskupijama u inozemstvu.¹¹⁴ Nezadovoljstvo takvim stavom izrazio je Ivo Senjanović, predsjednik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske, nadbiskupu Šeperu 10. srpnja 1964. Šeper je očekivao da će Komisija reagirati, a stavove biskupa opravdava činjenicom da biskupi nemaju dovoljno informacija o iseljenim svećenicima, a nije im dostupan ni iseljenički

¹¹³ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 167-169.

¹¹⁴ *Isto*, str. 171.

tisak. Vlasti je smetalo što se biskupi nisu osvrnuli na neke pojedinosti i osobe koje su naveli u predstavi, kao što je djelovanje Krešimira Zorića koji ima Odsjek za emigraciju pri Konzisterijalnoj kongregaciji. Njega je vlast dovela u vezu s Draganovićem jer se brinuo za iseljenike, premda je njegov rad bio isključivo pastoralni i duhovni te nije imamo nikakve političke konotacije. Međutim, da su Zorića maknuli s te pozicije rad s iseljenicima bio bi potpuno ugašen, a to ipak nitko od biskupa nije htio. Šeper podsjeća na činjenicu da je upravo on sam radio na čišćenju Zavoda te je smijenio Draganovića, a potom i Tomasa. No, Senjanović smatra da Šeper i biskupi moraju pokazati više volje u sređivanju crkveno-državnih odnosa, pogotovo kad se od njih traži rješavanje problema s iseljenim svećenicima.¹¹⁵

Na odnos Šepera prema iseljenim svećenicima svijetlo baca još jedna činjenica. Naime, svećenici-emigranti koji su morali otići svojevrijedno ili prisilno iz Zavoda sv. Jeronima prikupili su sredstva za kupnju kuće u Grottaferrati kraj Rima 10. srpnja 1962. U toj kući nalazili su se već spomenuti svećenici Tomas, Veraja, Simčić, Zorić, a služila je i kao sjedište „Hrvatske iseljeničke dušobrižničke službe“ (*Cura pastoralis pro emigrantibus Croatis*). Jedna od djelatnosti Hrvatskog pastoralnog centra u Grottaferrati bilo je i izdavanje časopisa „Novi život“ koji je bio namijenjen hrvatskoj intelektualnoj emigraciji. Časopis je redovito izlazio kroz šest godina (1962.-1967.), 1968. godine izašla su dva broja, 1969. godine niti jedan, te zadnji dvobroj izlazi 1970., a nakon te godine časopis prestaje izlaziti. Mnoge članke za časopis pisao je Ivan Tomas pod različitim pseudonimima, a posao uredništva obavljali su Fabijan Veraja i Milan Simčić.¹¹⁶ Iako časopis nije bio politički, štoviše puni naslov časopisa je „Novi život - katolički časopis za kulturna i duhovna pitanja“, ipak je stalno bio optuživan kao promotor antijugoslavenstva. Zbog raznih optužbi od strane jugoslavenskog veleposlanstva i nadbiskup Šeper podlegao je tim optužbama te pokušao spriječiti daljnje izdavanje sa svrhom da „Ostpriesthilfe“ (organizacija za pomoć svećenicima istočne Europe) obustavi financijsku pomoć za časopis.¹¹⁷ U jesen 1964. Veraja i biskup Franić otišli su k p. Ugu Martonu, redovniku premonstrateškog reda (norbertinci), koji im je i ukazao na činjenicu da Šeper optužuje časopis zbog politike. Kako bi se uvjerio u istinitost Šeperove tvrdnje, p. Marton zatražio

¹¹⁵ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročcu protiv jednoumlja*, str. 171-173.

¹¹⁶ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 142-147.

¹¹⁷ *Isto*, str. 221.

je jednog hrvatskog redovnika, koji nije imao veze s časopisom, da pregleda prva dva godišta časopisa. Odgovor je bio negativan te je Šeperov pokušaj ostao bez uspjeha. Veraja smatra da Šeper nije ni čitao taj časopis jer, u protivnom, ne bi mogao doći do tog zaključka. Sporan je, za jugoslavenski režim, bio članak „Desničarski i ljevičarski katolicizam (Misli za osobnu izgradnju)“ objavljen u 2. broju 1962.¹¹⁸ U članku se objašnjavaju pojmovi desničarski i ljevičarski katolicizam te njegovo poimanje kroz kratak pregled bitnih povijesnih prekretnica i događaja u Crkvi i svijetu.¹¹⁹

¹¹⁸ F. VERAJA, *Nav. dj.*, str. 221.

¹¹⁹ T. S., „Desničarski i ljevičarski katolicizam (Misli za osobnu izgradnju)“, u: *Novi život*, Rim 1962, br.2, str. 51-62.

9. USPOSTAVLJANJE ODNOSA IZMEĐU VATIKANA I JUGOSLAVIJE

Zbog teškog stanja Katoličke crkve u istočnim zemljama koje su pale pod autoritarne i nedemokratske režime, Vatikan je nastojao osigurati u tim zemljama, osnovna prava i minimalan prostor slobode. Takav stav Svete Stolice nazivan je „Ostpolitik“ - istočnom politikom. Promjena je došla s papom Ivanom XXIII. koji je „otvorio vrata prema Istoku“ u enciklici „Pacem in terris“ (Mir na zemlji) 1963., a kasnije taj stav preuzima i papa Pavao VI. u svojoj prvoj enciklici „Ecclesiam suam“ iz 1964. u kojoj upozorava vjernike da ne vide poraz Katoličke crkve u dijalogu s marksizmom i komunističkim vlastima. Smisao vatikanske „istočne politike“ bio je Crkvi osigurati dostatan prostor unutar uskih okvira komunističkog režima, priznanje papina autoriteta nad Katoličkom crkvom te joj omogućiti slobodu u održavanju veza s Rimom.¹²⁰

9.1. PRIPREMA TERENA ZA POČETAK PREGOVORA IZMEĐU VATIKANA I JUGOSLAVIJE

Početak 1963., jugoslavenski veleposlanik Ivo Vejvoda izrazio je želju jugoslavenske vlade za kontaktima sa Svetom Stolicom. Vejvoda je tu želju prenio preko talijanskog ustavnog suca Nicole Jaegera te je Jaeger zamolio Vejvodu da svoje stavove, odnosno stavove jugoslavenske vlade o razmatranju mogućih pregovora, prenese predstavniku Svete Stolice. Savezna komisija za vjerska pitanja razradila je stavove i predala Vejvodi upute za daljnje postupanje. Najbitnije za jugoslavensku stranu je da Sveta Stolica utječe na biskupe u Jugoslaviji da srede odnos s državom. Vejvoda je dobio uputu da ne pokaže veliku zainteresiranost za uspostavljanje kontakta, ali ako Sveta Stolica pokaže interes neka se kontaktira i obrazloži stavove jugoslavenske strane. Vlast je pritom istakla da se sva konkretna pitanja trebaju rješavati između biskupa i vlade u Jugoslaviji.

U svibnju 1963. počeli su neformalni informacijski razgovori kako bi se istražili zahtjevi jedne i druge strane. Pritom je jugoslavensku stranu u tim razgovorima

¹²⁰ Franjo, ŠANJEK, „Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.)“ u: *Šeper III, Veritatem facientes in caritate*, Zagreb, 2003, str. 134.

predstavljao Nikola Mandić, ministar-savjetnik veleposlanstva u Rimu, a Svetu Stolicu zastupao je Agostino Casaroli dotajnik Kongregacije za izvanredne crkvene poslove.¹²¹

Jugoslavenska državna tijela napravila su analizu kojom uočavaju da Sveta Stolica ima za cilj ojačati poziciju Katoličke crkve u Jugoslaviji, ublažiti teškoće koje proživljava, ali da su prisutni i talijanski nacionalni interesi. Jugoslavija je u pregovorima vidjela mogućnost da neutralizira djelatnost nazadnjačkih krugova u Vatikanu, posebice djelatnost iseljeništva te da na taj način spriječi antikomunističku propagandu.

Ponovni susret Casarolija i Mandića bio je 6. ožujka 1964.¹²² Casaroli je izrazio papino mišljenje o problemima u Jugoslaviji za koje je posebno zainteresiran, a svaki dojam da Sveta Stolica odugovlači s rješenjem tog odnosa jest pogrešan. Isto je tako Sveta Stolica zainteresirana za „modus vivendi“ i predlaže da razgovori poprime viši karakter, ali to nije uvjet. Mandić u ime Jugoslavije prihvaća da razgovori poprime viši karakter, te da se uspostavi dogovor oko konkretnih pitanja i uspostavi nekakav odnos koji, ipak, ne može biti diplomatski, ali ni u obliku konkordata. Na kraju je odlučeno da svaka strana izradi popis zahtjeva o kojima će se raspravljati na sljedećim sastancima.¹²³

Novi sastanak Casarolija i Mandića (prisutan i Vitomir Dobrila, tajnik veleposlanstva Jugoslavije u Rimu) održan je u Rimu 17. travnja 1964. Na sastanku je Casaroli potaknuo da se krene u novu fazu razgovora te traži da mu Mandić odredi željene ciljeve jugoslavenske vlasti kako bi se nastavilo s daljnjim procesom uspostavljanja odnosa. Mandić objašnjava da još nije vrijeme za uspostavu diplomatskog odnosa, a jedna od želja vlasti jest da se pri postavljanju biskupa traži suglasnost od države. Casaroli se čudi takvom zahtjevu i smatra da takvo što Sveta Stolica neće dopustiti. Sveta Stolica predložila je da za daljnje razgovore treba ispitati Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) o stvarima koje su u interesu Crkve, ispitati savezno zakonodavstvo SFRJ jer je pravomoćno stanje različito u pojedinim republikama što čini probleme Crkvi, zatim da se ispita stanje stvari koja bude pozornost biskupa te utvrditi koje su točke Ustava neprijateljske kako bi se

¹²¹ A. CASAROLI, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 318., F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 238.

¹²² F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 238.

¹²³ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, str. 271.

uspostavio prihvatljiv pristup za obje strane. Taj okvir prihvaćen je kao temelj za daljnje postupanje.

Stavovi su bili podijeljeni oko vođenja pregovora. No i jedna i druga strana uviđale su da će imati neke koristi od ponovnog uspostavljanja odnosa. U međuvremenu, o pregovorima i zahtjevima obje strane svoje mišljenje u jednoj „Noti“ izražavaju mons. Bukatko i mons. Čule. Traže da Sveta Stolica ne dopusti uplitanje jugoslavenske vlasti u imenovanje biskupa, da se isključi izjava lojalnosti državi, da se ne dopusti miješanje Vlade u poslove Zavoda sv. Jeronima, da Vlada dopusti pravnu osobnost ne samo biskupijama nego i drugim crkvenim tijelima te da se dokinu Svećenička staleška udruženja.¹²⁴

Na proširenom sastanku Savezne komisije za vjerska pitanja 18. svibnja 1964. po prvi se puta veleposlanik Vejvoda zalagao za uspostavu diplomatskih odnosa s Katoličkom crkvom, no vjerska komisija nije stala uz taj prijedlog razmišljajući kakav će odjek imati taj događaj u zemlji i u odnosima sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Ipak odlučeno je da se naprave dvije moguće varijante odnosa: nediplomatska, koja je podrazumijevala prisutnost stalnog vatikanskog izaslanika u SFRJ i jugoslavenskog promatrača u Vatikanu, te diplomatska koja podrazumijeva obnavljanje prekinutih odnosa što bi značilo da Sveta Stolica u Beogradu postavi nuncija, a da Jugoslavija pošalje svog veleposlanika u Vatikan. Na tom se sastanku i prvi puta spominje protokol koji bi parafirale obje strane, no o tome se još treba razgovarati sa Svetom Stolicom kada završe svi pregovori.¹²⁵

9.2. SLUŽBENI PREGOVORI JUGOSLAVIJE I SVETE STOLICE

Krajem lipnja 1964. godine započeli su službeni pregovori razmjenom promemorija u kojima su bile naznačene točke o kojima su obje strane raspravljale. Od 26. lipnja do 7. srpnja 1964. godine vođeni su razgovori između Agostina Casarolija i Luigia Bonganina zastupnika Svete Stolice, te predstavnika jugoslavenske strane Nikole

¹²⁴ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 241. *Nota se nalazi u Le Carte Casaroli.*

¹²⁵ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 291.

Mandića i Vitomira Dobrile. U tim razgovorima istaknuti su zahtjevi i pitanja Svete Stolice i Jugoslavije o kojima se želi raspravljati. Jugoslavija je zahtijevala lojalnost katoličkog klera prema državi, priznavanje društvenog uređenja Jugoslavije, priznavanje stanja odvojenosti Crkve i države, prestanak neprijateljske promidžbe Jugoslavije, nemiješanje u unutrašnje poslove Jugoslavije, suradnju s državnim organima u rješavanju konkretnih pitanja, da se u vjerskim školama ne djeluje protiv društveno-političkog uređenja, da se prestane s pružanjem potpore i pomoći ustaškoj emigraciji, depolitizacija Zavoda sv. Jeronima, pravo Vlade na izraz suglasnosti pri imenovanju biskupa na teritoriju Jugoslavije, te da se granice biskupija odrede prema granicama države. Sveta Stolica u popis zahtjeva stavlja primjenu i poštivanje načela slobode svijesti i vjeroispovijesti za sve kategorije građana, pitanja vjerske nastave, sjemeništa i vojne službe svećenika, slobode vršenja vjerskih obreda i podjele sakramenata, ukidanje svećeničkih udruženja, jednakost svećenika pred zakonom te slobodu kontakata sa Svetom Stolicom.¹²⁶

O daljnjim pregovorima naznačeno je da bi se mogli voditi ponekad u Rimu, a potom u Beogradu na što su obje strane izrazile suglasnost. Mandić i Casaroli 26. studenog 1964., dogovorili su sljedeći sastanak u siječnju 1965. godine.

9.2.1. NASTAVAK PREGOVORA U SIJEČNJU

Pregovori su započeli 14. siječnja 1965. godine, a trajali su punih deset dana. Na strani jugoslavenske delegacije bio je Petar Ivičević, podtajnik predsjedništva Republike i član Savezne komisije za vjerske poslove, predsjednik Komisije za vjerska pitanja Slovenije Boris Kocijančič i Vitomir Dobrila tajnik jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu. U ime Svete Stolice zastupali su Luigi Bongianino i Agostino Casaroli. Casaroli u svojoj knjizi svjedoči da je ton razgovora bio ugodan, dinamičan, vrlo otvoren i neuobičajeno srdačan, što mu je ponekad budilo dvojbu. U razgovorima su istaknuti glavni zahtjevi jedne i druge strane. Vlada nije odustajala od zahtjeva da se traži odobrenje od države pri imenovanju biskupa tako što će Sveta Stolica prije nego nastavi s imenovanjem, objaviti ime izabranog kandidata, a vlada bi objavila eventualne primjedbe političkog karaktera protiv kandidata. Takva mogućnost ne bi bila problem u

¹²⁶ *Isto*, str. 296.

demokratskim zemljama, no Sveta Stolica nikako nije dopustila ovakvu politiku unutar zemalja s diktatorskim režimom te je Jugoslavija taj zahtjev isključila. Slijedila je točka Zavod sv. Jeronima. Vlada je tražila da Zavod bude otvoren i za nehrvatske biskupije i bez diskriminacija (prikrivajući u potpunosti mogućnost da i svećenici iz Udruženja borave u Zavodu) zatim da Rektor bude jugoslavenski građanin, imenovan s odobrenjem vlade, da se u povodu obilježavanja blagdana i praznika postavi jugoslavenska zastava te da se iz Zavoda isključe svi svećenici koji su protujugoslavenski orijentirani.¹²⁷ Sveta Stolica nije taj zahtjev smatrala prikladnim za bilateralni sporazum, no Vlada uvjetuje neodobravanjem viza svećenicima ukoliko se zahtjev ne odobri. Jugoslavenska vlast traži da se ukinu kazne i zabrane za svećenike koji su članovi Staleškog svećeničkog udruženja (pojedini biskupi ekskomunicirali bi svećenike koji bi pristupali Udruženju), a Casaroli u ime Svete Stolice predlaže usmenu izjavu u kojoj se očituje spremnost Svete Stolice da ponovno razmotri to pitanje u dogovoru s biskupima kako bi pronašla moguća rješenja. Jugoslavija to prihvaća nadajući se nekakvom rješenju u bliskoj budućnosti. Casaroli svjedoči da nije imao drugog izbora nego prividno popustiti na ovakav način jer je jugoslavenska vlast oko te teme bila beskompromisna, a s druge strane bio je svjestan da jugoslavenski biskupi nikada neće prihvatiti takav zahtjev niti u bližoj ni u daljoj budućnosti. O nemiješanju Crkve u politiku nije bilo većih rasprava jer Crkva ionako zastupa takvo stajalište, pogotovo ako se radi o miješanjima s političkim karakterom. Vlada traži i osudu terorizma, što je i Crkvi temeljno načelo stoga Casaroli nije smatrao potrebnim posebno naglašavati osudu terorizma jer je on previše stran duhu i savjesti svećenika bez obzira koliko ga zahvaća antijugoslavenski i nacionalistički poriv. Stoga Sveta Stolica traži da se konkretni primjeri političkih akcija među svećenicima dostave s uvjerljivim dokaznim materijalima. Zahtjevi Svete Stolice bili su istovjetni zahtjevima biskupa koji su iskazani u brojnim predstavkama koje su već spomenute u radu. To je sloboda vjeroispovijesti, sloboda tiska, vjerskih obreda i podjele sakramenata, odgoj mladeži i sl. No, traži se da se prava i slobode građana priznaju i u praksi, a ne samo deklarativno,

¹²⁷ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 298.; Ratko, PERIĆ, „Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu (1959.-2001.)“; u: *Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima (1901.-2001.)*, Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Rim, 2001., str. 384.

no jedino jamstvo koje je Vlada željela dati jest da se u školama više neće djelovati protuvjerski, a Svetoj Stolici to jamstvo nije bilo dovoljno.¹²⁸

¹²⁸ A. CASAROLI, *Nav. dj.* str. 322-342, M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 297-299.

10. IMENOVANJE NADBISKUPA FRANJE ŠEPERA ZA KARDINALA

Između pregovora, točnije 25. siječnja 1965. godine vatikanski list „L'Osservatore Romano“ objavio je popis dvadeset i sedmorice biskupa i svećenika koje je papa Pavao VI. odlučio uzdići na čast kardinala svete Rimske Crkve. Hrvatska je javnost u domovini i emigraciji oduševljeno primila vijest da se među novoizabranim kardinalima nalazi i zagrebački nadbiskup dr. Franjo Šeper. Vijest je objavljena na Radio Vatikanu i Radio Zagrebu. Franjo Šeper obratio se javnosti preko Radio Vatikana.

Draga braćo svećenici i vjernici zagrebačke nadbiskupije!

Kad sam jučer rano popodne avionom stigao u Rim da sudjelujem u radu koncilske komisije, već su radiostanice bile širom svijeta poslale vijest, da je Sv. Otac Pavao VI. odlučio imenovati 27 novih kardinala. Među njima nalazi se i ime zagrebačkog nadbiskupa. Premda smatram, da ima drugih, koji bi prije mene bili zavrijedili ovu crkvenu čast, nemam prava da raspravljam o razlozima, koji su Sv. Oca vodili kod ovog imenovanja. Ovo odlikovanje smatram darom, koji Sv. Otac preko mene zapravo daje čitavom hrvatskom narodu, a na posebni način starodrevnoj i prostranoj zagrebačkoj nadbiskupiji. U ovom smislu primam iz ruku našeg zajedničkog Oca ovaj dar.

Sa zahvalnošću i najvećim poštivanjem mislim kod ove zgrade na svog kolegu za vrijeme studija i predšasnika u službi zagrebačkog nadbiskupa, svete uspomene kardinala Alojzija Stepinca, koji je kao prvi zagrebački nadbiskup u ovom stoljeću za svoje zasluge bio imenovan kardinalom Svete Rimske Crkve.

S osjećajem bratske ljubavi pozdravljam sve preuzvišene biskupe u Jugoslaviji, sve svećenike, redovnike, redovnice i sve vjernike širom naše domovine.

Vas, braćo svećenici i dragi vjernici zagrebačke nadbiskupije posebno prosim, da se molite za svoga natpastira, da svojim životom i radom pokaže, da je dostojan povjerenja, koje mu je Sveti Otac iskazao. Hvaljen Isus i Marija!¹²⁹

Povodom imenovanja kardinala Šepera, jugoslavensko veleposlanstvo u Rimu priredilo je ručak u Šeperovu čast 4. ožujka 1965. Na ručku su sudjelovali veleposlanik

¹²⁹ Tekst je u cijelosti preuzet iz časopisa *Novi Život* (Rim), 1965., br. 1., str. 47-48.

Vejvoda, kardinal Tisserant, nadbiskup Bukatko, mons. Casaroli, rektor Kokša, ministar talijanskih pošta Russo, tajnik kabineta talijanskog predsjednika Vlade Alda Mora¹³⁰ i Šeperov tajnik Vladimir Stanković.¹³¹

Jugoslavensko veleposlanstvo prosvjedovalo je zbog ovog govora kao i zbog još jednog (na proslavi ustoličenja kardinala Šepera 7. ožujka 1965. u zagrebačkoj katedrali¹³²) te zbog emisije o Stepincu na Radio Vatikanu. U oba govora istican je Alojzije Stepinac, a prikazivati njega mučenikom i odavati mu zahvale, jugoslavenskoj vlasti bilo je neprihvatljivo te su prijetili lošim posljedicama za crkveno-državne odnose i pregovore koji su u tijeku. Jugoslavensko veleposlanstvo u Rimu traži očitovanje Svete Stolice o ovom problemu. Mons. Bongianino izjavio je da nije upoznat s navedenim događajima, ali da odbacuje svaku sumnju da je ovo smišljena politička akcija te da će o svemu razgovarati sa Šeperom i uredništvom Radija Vatikan.¹³³

¹³⁰ Ime tajnika se ne navodi.

¹³¹ Vladimir, STANKOVIĆ, *Zapisi o kardinalu Šeperu*, Zagreb, 2001., str. 43.

¹³² *Isto*, str. 31.

¹³³ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 211.

11. SASTAVLJANJE SPORAZUMA

Pregovori između Svete Stolice i Jugoslavije nastavljaju se 29. svibnja 1965. godine u Beogradu. U međuvremenu došlo je do promjena u ministarskom sastavu. Između ostalog za novog predsjednika Savezne komisije za vjerska pitanja imenovan je Milutin Morača, a na mjesto predsjednika Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske došao je Vjekoslav Cvrlje. No, predstavništvo Jugoslavije u pregovorima ostalo je nepromijenjeno. Novi ministar Cvrlje došao je u kurtoazni posjet kardinalu Šeperu 24. svibnja 1965. U razgovoru se Šeper osvrće na pregovore te se zanima kakav će biti ishod pregovora na što mu Cvrlje odgovara da se nada pozitivnom rezultatu jer unatoč nekim teškoćama, pronašao se put međusobnog razumijevanja i približavanja stavova. Tjedan dana kasnije Šeper uzvraća posjet, a Cvrlje zapisuje u svom izvješću da je dobio dojam kako Šeper strahuje od ishoda pregovora.¹³⁴

Tijekom pregovora uglavnom se radilo na usklađivanju eventualnog sporazuma, a na kraju je utvrđen zajednički nacrt sporazuma koji su trebale odobriti obje strane. Tekst koji je odobren na ovim pregovorima uglavnom je sadržavao sve točke koje ima i kasniji Protokol iako su još napravljene neke manje promjene.¹³⁵ Neke od točaka, oko kojih je bilo teškoća u dogovorima napravljene su u obliku usmenih izjava koje nisu bile namijenjene za objavljivanje i nisu imale pravnu snagu (pitanje Zavoda sv. Jeronima i imovinsko-pravna pitanja), dok su neke „teže“ teme potpuno izostavljene iz dokumenata (svećenička staleška udruženja i imenovanje biskupa)¹³⁶ i ostavljene za neka zrelija vremena za koja je postojala nada da će se naći kao proširenje sporazuma. Casaroli je na povratku iz Beograda (9. lipnja 1965.) stao u Zagrebu i posjetio kardinala Šepera kojem je ostavio presliku odobrenih tekstova te ga zamolio da o svemu obavijesti biskupe kako bi doznao njihovo mišljenje o sporazumu. Međutim, u jednom dijelu sporazuma spominje se terorizam i političko djelovanje svećenika za što je, dakako, jugoslavenska vlast tražila od Svete Stolice izricanje osude, a kardinal Šeper preporuča Casaroliju da ukoliko dođe do potpisivanja sporazuma neka se sporazum ne objavi jer ovo potonje vrlo je osjetljivo pitanje.

¹³⁴ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 234-235.

¹³⁵ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, str. 304.

¹³⁶ R. PERIĆ, *Nav. dj.*, str. 385.

Biskupi su bili prilično suzdržani prema sporazumu te nisu vidjeli nikakvu korist niti promjenu koja će nastupiti nakon potpisivanja jer se u biti ništa ne mijenja budući da je vlast ustrajala u namjeri da se urede neki opći pravni okviri bez posebnog sporazuma s Katoličkom crkvom. Stoga su se više slagali s idejom da se razmjene izaslanici s obiju strana te da se sporazum potpiše tek kad vatikanski izaslanik sam uvidi ima li promjena u položaju Katoličke Crkve.¹³⁷

11.1. ŠEPEROVO NEZADOVOLJSTVO PROTOKOLOM

Savezna komisija za vjerska pitanja 16. svibnja 1966. prihvatila je tekst sporazuma i usmenih izjava; uz to je iznesen prijedlog da se prije samog potpisivanja sazna bi li kardinal Šeper sudjelovao pri potpisivanju Protokola jer ne bi bilo u redu da ga se pozove, a da on poziv odbije. Potpisivanje Protokola predviđeno je za lipanj iste godine. Tri dana kasnije održana je sjednica Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske na kojoj je predsjednik komisije Cvrlje dao prijedlog da se pojačaju susreti s predsjednikom Sabora i Izvršnog vijeća jer se Šeper s Bakarićem nije službeno sreo od kada je postao kardinal, a sporazum koji se ima donijeti iznuđuje takve susrete te bi možda susret s Bakarićem utjecao na Šeperovu nazočnost pri potpisivanju Protokola. Dana 26. svibnja 1966. Šeper predaje papi predstavku biskupa protiv potpisivanja Protokola. Predložio je da se još pričekava s potpisivanjem i ponovno razmotre pitanja. Šeper je kao i biskupi strahovao da će ih jugoslavenske vlasti nasamariti. No papa ne odustaje, pa Šeper u poslušnosti prihvaća, ali ne želi da se tekst Protokola objavi. Međutim, uvijek je postojala mogućnost da jugoslavenska strana objavi tekst, stoga je donesena odluka da se potpiše sporazum, jer ako se bude još otezalo ili pak odustalo od potpisivanja, Crkva bi mogla doći u još teži položaj.

Casaroli u svojoj bilješci „Apunto“ piše papi o nerazumijevanju Šeperovog stava i čudi se zašto nije prije reagirao dok su se mogli obustaviti pregovori. Šeper je dobio tekst, kako je već spomenuto u lipnju 1965., kad se Casaroli vraćao iz Beograda u Rim. Šepera je najviše mučio dio gdje se govori da Crkva osuđuje terorizam te političko i protudržavno djelovanje klera te da je spremna, ako to jugoslavenska vlast uvidi,

¹³⁷A. CASAROLI, *Nav. dj.*, str. 342 - 350, F. ŠANJEK, „Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.)“ u: *Šeper III*, str. 138-140.

poduzeti mjere koje predviđa Kanonski zakonik. Casaroli priznaje da bez tog dijela sporazum ne bi bio potpisan niti bi se izmijenili izaslanici što su biskupi posebno priželjkivali.¹³⁸ Fabijan Veraja smatra da, ako je taj dio teksta Protokola predstavljen kao uvjet, vatikanski predstavnici trebali su shvatiti da se ne radi samo o načelnoj izjavi u skladu s katoličkim moralom, nego da Vlada želi skrenuti Svetu Stolicu na protuhrvatsku liniju što je i sam kardinal Šeper napisao papi.¹³⁹ No, mons. Casaroliju to nije bilo jasno, što se vidi iz čuđenja na Šeperovu reakciju.¹⁴⁰ Kao dokaz protuhrvatskoj liniji Veraja u prilog stavlja činjenicu da je Vlada u svojim zahtjevima otvoreno rekla kako se očekuje od Svete Stolice da pridonese jedinstvu jugoslavenskog naroda.¹⁴¹ Vatikanska istočna politika („Ostpolitik“) očito nije bila dobro obaviještena o tom pitanju ili je polazila od krivih premisa.¹⁴²

Tri dana prije potpisivanja Protokola predsjednik Komisije za vjerska pitanja Cvrlje došao je u posjet Šeperu kako bi provjerio hoće li kardinal nazočiti potpisivanju, odnosno hoće li nakon potpisivanja ostati na ručku zajedno s Casarolijem i Bongianinom. Šeper je rekao da nije zadovoljan što se nije riješilo pitanje vjerskog odgoja u školama, ali se nada da će se naći prihvatljivo rješenje za to pitanje. Potom je izvjestio Cvrlju da papa Pavao VI. razmišlja tko bi mogao predstavljati Svetu Stolicu u Jugoslaviji. Što se tiče potpisivanja protokola Šeper se ispričao da ne može doći jer je u Krku preminuo biskup Josip Srebrnić te mora na pogreb, a potom i u obilazak Krčke biskupije.¹⁴³

¹³⁸ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 243-244.

¹³⁹ F. VERAJA, *Putovima providnosti*, str. 244., R. PERIĆ, *Nav. dj.*, str. 386., J. KOLARIĆ, *Nav. dj.*, str. 128.

¹⁴⁰ F. VERAJA, *Nav. dj.*, str. 243., A. CASAROLI, *Mučeništvo strpljivosti*, str. 361.

¹⁴¹ F. VERAJA, *Nav. dj.*, str. 245.

¹⁴² J. KOLARIĆ, *Nav. dj.*, str. 128.

¹⁴³ M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoumlja*, str. 238 - 241.

12. BEOGRADSKI PROTOKOL O ODNOSIMA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I VATIKANA

Potpisivanje Protokola izvršeno je 25. lipnja 1966. godine u Beogradu. Na isti je dan papa Pavao VI. u novinama „L'Osservatore Romano“ objavio službeno potpisivanje u kojem naglašava „...*da su državne vlasti dokazale u pregovorima da žele i dalje voditi razgovore u namjeri da se potraži pošteno, premda još nepotpuno, uređenje odnosa između Katoličke crkve i jugoslavenske države te veza između one [jugoslavenske] Vlade i Svete Stolice. Jedna postaja tako započeta puta evo je pred uspješnim zaključkom, i Mi ovaj uspjeh povjeravamo Providnosti, da on donese blagotvorne plodove za Crkvu i za narode u onoj Državi.*“¹⁴⁴ Protokolom je potvrđeno da su se Vlada SFRJ i Sveta Stolica sporazumjele o razmjeni poluslužbenih predstavnika. Predviđeno je da oba predstavnika uživaju povlastice i imunitet kao službeni diplomatski predstavnici. U ime Svete Stolice Protokol potpisuje Agostino Casaroli, a u ime jugoslavenske vlade Milutin Morača, član Saveznog izvršnog vijeća i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja.

Tekst Protokola:

PROTOKOL

o razgovorima koji su vođeni između predstavnika
Svete Stolice i Vlade SFR Jugoslavije

U općem okviru pitanja koja su bila predmet razgovora, predstavnici Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iznijeli su slijedeće stavove jugoslavenske vlade:

1. Principi na kojima se zasniva u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji uređenje pravnog položaja vjerskih zajednica i koji su zagarantirani Ustavom i zakonima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije jesu: sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti; odvojenost crkve od države; jednakost i ravnopravnost svih vjerskih zajednica; jednakost u pravima i dužnostima svih građana

¹⁴⁴ *Novi život*, Rim 1966, br. 2-3, str. 89.

bez obzira na vjeroispovijest i ispovijedanje vjere; sloboda osnivanja vjerskih zajednica; priznavanje svojstva pravnog lica vjerskim zajednicama.

U okviru ovih principa, Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije garantira Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno vršenje poslova i vjerskih obreda.

Nadležni organi društveno-političkih zajednica (općina, kotara, pokrajina, republika, federacije) osiguravaju svim građanima, bez ikakvih razlika, dosljednu primjenu zakona i drugih propisa kojima se osigurava poštivanje slobode savjesti i slobode ispovijesti vjere zagwarantiranih Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije spremna da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Sveta Stolica smatrala za potrebno da joj ukaže u vezi s ovim pitanjima.

2. Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije uvažava kompetencije Svete Stolice u vršenju njene jurisdikcije nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u spiritualnim pitanjima i pitanjima crkvenog i vjerskog karaktera ukoliko one nisu protivne unutrašnjem poretku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Biskupima Katoličke crkve u Jugoslaviji bit će i ubuduće zagwarantirana mogućnost održavanja kontakata sa Svetom Stolicom, smatrajući da takvi kontakti imaju isključivo vjerski i crkveni karakter.

Sveta Stolica - ostajući pri traženjima koja je sa svoje strane iznijela u toku razgovora u vezi sa potpunim reguliranjem odnosa između Katoličke crkve i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – primila je na znanje izjave o stavovima Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije koji su izraženi u točkama 1. do 2.

II.

U općem okviru pitanja koja su bila predmet razgovora, predstavnici Svete Stolice iznijeli su slijedeće stavove Svete Stolice:

1. Sveta Stolica potvrđuje principijelan stav da djelatnost katoličkih svećenika, u vršenju njihovih svećeničkih dužnosti, treba da se odvija u vjerskim i crkvenim okvirima i da shodno tome oni ne mogu da zloupotrebe svoje vjerske i crkvene funkcije u svrhe koje bi stvarno imale politički karakter.

Sveta Stolica je spremna da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije smatrala za potrebno da joj ukaže u tom pogledu.

2. Sveta Stolica – u skladu sa principima katoličkog morala – ne odobrava i osuđuje svaki akt, ma od koga počinjen, političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja.

Shodno tome u slučaju kada bi Jugoslavenska vlada ocijenila da su katolički svećenici učestvovali u nekoj akciji te vrste na šteti SFRJ, i smatrala za potrebno da Svetoj Stolici ukaže na takve slučajeve, Sveta Stolica je spremna da uzme u razmatranje ta ukazivanja, radi poduzimanja postupaka i eventualnih odgovarajućih mjera koja Kanonsko pravo predviđa za takve slučajeve.

Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije – ostajući pri traženjima koja je sa svoje strane iznijela u toku razgovora u vezi s potpunim reguliranjem odnosa između Katoličke crkve i SFRJ – primila je na znanje izjave o stavovima Svete Stolice koji su izraženi u tačkama 1. do 2.

III.

Obje strane izražavaju spremnost da se i ubuduće, kad god budu smatrale za potrebno, međusobno konsultiraju o svim pitanjima koja su od interesa za odnose između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Katoličke crkve.

IV.

U cilju olakšavanja daljnjih međusobnih kontakata Vlada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je spremna da omogući boravak apostolskom delegatu u Beogradu, koji će imati ujedno i funkciju izaslanika pri istoj Vladi, s tim da ona sa svoje strane zadržava pravo da odredi svog izaslanika pri Svetoj Stolici.

Sveta Stolica je sa svoje strane spremna da primi izaslanika Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i da uputi apostolskog delegata u Beograd.

Sačinjeno u Beogradu 25. lipnja 1966. godine, u dva originalna teksta podjednako autentična.

Za Vladu

*Socijalističke Federativne
Republike Jugoslavije,
Milutin Morača, s.r.*

*Za Svetu Stolicu
Agostino Casaroli, s.r.*¹⁴⁵

12.1. REAKCIJE NAKON PROTOKOLA

Do razmjene izaslanika došlo je sredinom studenog kada je u Vatikan stigao izaslanik jugoslavenske vlade Vjekoslav Cvrlje, a zatim je u Beograd stigao izaslanik Svete Stolice nadbiskup mons. Mario Cagna. Tito je papi Pavlu VI. preko Vjekoslava Cvrlje 22. prosinca 1966. poslao poruku u kojoj pozdravlja njegovo zalaganje za mir u svijetu i izražava nadu da će se u budućnosti unaprijediti odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije. Uz poruku Tito je papi poslao na dar drvenu skulpturu Ivana Meštrovića „Isus i Samarićanka“. Službeni diplomatski odnosi uspostavljeni su tek 1970. godine.¹⁴⁶

Nakon normalizacije odnosa s Vatikanom vjernicima se na neki način otvorio javni prostor. „Jugoton“ je 1965. proizveo ploče s božićnim pjesmama koje su te godine bile namijenjene isključivo prodaji u inozemstvo, a već sljedeće godine omogućila se prodaja tih ploča u Hrvatskoj i Sloveniji. Na dan sv. Nikole 1966. na glavnom trgu u Zagrebu javnim razglasom puštene su hrvatske božićne pjesme. Iako je to izazvalo veliko oduševljenje građana, novine „Vjesnik u srijedu“ uz razumijevanje za religijske osjećaje ističe da se ne treba pretjerivati te da se treba dobro procijeniti do koje će mjere crkva imati prisutnost u javnom životu.¹⁴⁷ „Glas Koncila“ stekao je nakladu od 150 000 primjeraka, a „Mali Koncil“ od 100 000 što je bilo više od svih hrvatskih dnevnih listova zajedno. Iste godine (1966.) oko 25% djece pohađalo je vjeronauk. Ovi podaci izazvali su negodovanje Partije zbog potpisivanja Protokola.

Iako su u dnevnim tiskovinama izvještavali da je potpisivanje Protokola uspjeh vlasti, spisi Saveza omladine i Socijalističkog saveza radnog naroda izražavaju različita stajališta. Neki smatraju da Protokol nema smisla jer će ponovno svi slobodno ići na vjeronauk te izražavaju bojazan da će možda i komunisti krenuti u crkvu, neki Protokol shvaćaju kao oblik napuštanja socijalizma te neki radikalni komunisti prijete

¹⁴⁵ Tekst je u cijelosti preuzet iz časopisa *Novi Život* (Rim), 1966, br. 2-3., str. 86-88.

¹⁴⁶ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. -1966.*, str. 313.

¹⁴⁷ Katarina SPEHNJAK, „Tumačenja Protokola o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, u: *Dijalog povjesničara/historičara*, Zagreb, 2001, str. 477 - 480.

predavanjem partijske knjižice. Srpska pravoslavna crkva iskazala je negodovanje zbog Protokola jer time sve nekatoličke vjerske zajednice padaju u drugorazredni položaj¹⁴⁸ (kako bi ublažila nezadovoljstvo kod Srpske pravoslavne crkve vlada je pojačala financijsku pomoć¹⁴⁹).

U emigracijskim tiskovinama isto je tako bilo iskazano nezadovoljstvo. Časopis „Novi Život“ objavljuje članak iz „Hrvatske revije“, najznačajnijeg hrvatskog emigrantskog časopisa u svijetu. U „Hrvatskoj reviji“ nakon teksta Protokola donosi se izjava hrvatske inteligencije u obranu hrvatskog svećenstva i narodnih interesa koji se smatraju povrijeđenim od beogradskog Protokola. Pozitivnim vide samo to što su veću slobodu biskupi dobili u održavanju kontakata sa Svetom Stolicom i dolazak vatikanskog izaslanika u Beograd, ali zamjeraju što je Vatikan priznao Beogradu da vjerska pitanja treba rješavati na temelju komunističkog ustava i zakona Jugoslavije te je tako Jugoslavija dobila međunarodno priznanje i sankciju Vatikana za rješavanje svojih unutarnjih političkih pitanja, pa je time Vatikan učinio uslugu Jugoslaviji. Također je i kritizirana osuda Vatikana prema svakom političkom djelovanju klera u kojoj se vidi jednostranost izjave jer se s druge strane ne odnosi na političku djelatnost svećenika u korist jugoslavenskih komunističkih vlasti kao što su staleška svećenička udruženja. Po logici te izjave, autor članka u „Hrvatskoj reviji“ ističe značenje da je svaki hrvatski svećenik, osobito u iseljeništvu, podvrgnut samovoljnoj jugoslavenskoj optužbi da se bavi „politikom“.¹⁵⁰

„Hrvatska država“, mjesečnik koji izlazi u zapadnoj Njemačkoj u svojem dvobroju za srpanj-kolovoz 1966. također komentira onu istu spornu izjavu o političkom radu svećenika, ali nadodaje: *Mi zasad ne želimo izraziti našeg nezadovoljstva, nego prepustiti vremenu, koje će pokazati pravo lice i posljedice ovog sporazuma.*, a već u rujanskom broju govore da je Protokol izazvao veliku sablazan među hrvatskim katolicima u Domovini i izvan nje te iskazuju nezadovoljstvo što se ništa ne govori o kolaboracionističkim svećeničkim udruženjima koji služe režimu.¹⁵¹

Izaslanik jugoslavenske vlade pri Svetoj Stolicu Vjekoslav Cvrnje, 11. ožujka 1967. priredio je ručak u čast kardinala Šepera u Rimu. Tom prigodom Cvrnje i Šeper

¹⁴⁸ K. SPEHNJAK, *Nav. dj.*, str. 481- 484.

¹⁴⁹ M. AKMADŽA, *Katolička Crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. -1966.*, str. 312.

¹⁵⁰ Komentari hrvatskog slobodnog tiska (II), u: *Novi život*, Rim, 1966. br. 4, str. 237-238.

¹⁵¹ Prvi komentari hrvatskog slobodnog tiska, u: *Novi život*, Rim, 1966. br. 2-3, str. 116.

nasamo su komentirali ishode Protokola. Šeper je prenio papino zadovoljstvo razvojem odnosa te je odao priznanje svima onima koji su doprinijeli unaprjeđenju crkveno-državnih odnosa. Cvrlje je iznio pozitivne stavove sa sastanka Izvršnog komiteta CK SKH o aktualnim političkim pitanjima oko promjena u Katoličkoj crkvi, Drugog vatikanskog sabora i odjeka Sabora u Jugoslaviji. Šeper je izrazio nadu u omogućivanje veće nazočnosti Crkve u društvenom životu te s obzirom da je ranije doživljavao neugodnosti Rankovićeve UDB-e, sada vidi da se stanje crkveno-državnih odnosa popravlja.¹⁵²

¹⁵² M. AKMADŽA, *Franjo Šeper mudrošću protiv jednoumlja*, str. 248-249.

13. ZAKLJUČAK

Dolaskom komunista na vlast, Katolička crkva u Jugoslaviji našla se u teškoj i diskriminirajućoj poziciji. Svaki postupak Katoličke crkve jugoslavenska je vlast promatrala kao protudržavnu i neprijateljsku djelatnost, a u svakoj izjavi tražila neprikladne elemente u kojima bi, tumačeći ih pogrešno, pronalazila razlog za izvršenje još većeg pritiska na vjernike. Ne bojeći se prijatnji komunističkog režima kardinal Alojzije Stepinac, borio se riječju i djelima protiv jednoulja i terora, te se s komunistima nije htio postavljati ni u kakav odnos, pa čak niti pregovarati. Jedini način na koji su se komunisti mogli obračunati s njime jest montirani sudski proces kojim će ga osuditi i lišiti slobode, a time ujedno i dati do znanja svim vjernicima kako će završiti ukoliko ne budu poštovali vlast. Dok je Stepinac u konfinaciji, Šeper preuzima Zagrebačku nadbiskupiju kao koadjutor, te iako podržava i dijeli stavove sa Stepincem, mijenja način odnosa s komunističkim vlastima. Šeper je nastojao pregovorima i određenim kompromisima smiriti ili bar ublažiti teško stanje Crkve u Jugoslaviji, no takav način postupanja naišao je na mnoge prigovore u određenim crkvenim krugovima. S jedne strane komunistička vlast smatra da ne surađuje dovoljno, dok s druge strane neki crkveni krugovi smatraju da previše popušta zahtjevima državne vlasti. Šeper se zbog pritiska vlasti založio za uklanjanje određenih osoba iz Zavoda sv. Jeronima, koje su previše javno i bez suzdržavanja kritizirale komunistički režim, teror nad Crkvom i gušenje hrvatstva u Jugoslaviji, a mnogi iseljenički krugovi u tome su vidjeli Šeperovo podilaženje komunistima. S druge strane, Šeper se raznim predstavkama i dopisima borio za prava i slobode Crkve kao što su odgoj mladeži, sloboda tiska, sloboda vršenja vjerskih obreda, pravo na imovinu, borba za nepravедno osuđene svećenike, prema kojima se ne može zaključiti da je Šeper na bilo koji način surađivao s vlastima. Nepodržavanje Šeperove linije može se iščitati u mogućem neprilagođivanju pojedinih crkvenih krugova na novo vodstvo koje nije tako beskompromisno i oštro poput Stepinčeva vodstva, dok se kod iseljeničkih krugova takvi Šeperovi potezi tumače kao slabost, nedovoljna upućenost u stvarnu problematiku i nezainteresiranost.

Ipak, Šeper je bio izvrstan diplomat, visoko obrazovan i progresivnih stavova što se vidi iz njegove aktivnosti na Drugom vaticanskom koncilu, zbog čega je kasnije (1968.) imenovan predstojnikom Kongregacije za nauk vjere. Njegova pozicija na tako visokom mjestu u hijerarhiji Katoličke crkve uvjetovala je određenu opreznost

komunističke vlasti u odnosima s Crkvom u Jugoslaviji, jer im je bilo stalo do stvaranja ljepše slike o sebi na Zapadu. No, unatoč Šeperovoj poziciji i velikoj ulozi na polju olakšavanja crkveno-državnih odnosa, on je poprilično zaboravljen u svakodnevici Katoličke crkve, a razlog tomu leži u činjenici da još nije dovoljno istražen rad i problematika djelovanja Zavoda sv. Jeronima, niti pojedinačno djelovanje hrvatskih biskupa, Šeperovih suvremenika. Tim bi se istraživanjima moglo doći do rezultata koji bi pokazali važnost Šeperova djelovanja, odnosno opravdali (ne)zasluženo zanemarivanje Šepera kao povijesne ličnosti.

14. POPIS LITERATURE

A) OBJAVLJENI IZVORI

1. AKMADŽA, Miroslav, *Crkva i država, dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke Crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji 1953.-1960. Svezak II*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“ Zagreb i Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Zagreb, 2010.

B) LITERATURA

1. AKMADŽA, Miroslav, *Franjo Šeper mudročću protiv jednoulja*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“; Otokar Keršovani d.o.o., Zagreb, 2009.
2. AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945. - 1966.*, Otokar Keršovani d.o.o., Rijeka, 2004.
3. AKMADŽA, Miroslav, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945. - 1990.*, Despot Infinitus d.o.o., Zagreb-Slavonski Brod, 2013.
4. AKMADŽA, Miroslav, *Krunoslav Draganović – iskazi komunističkim istražiteljima*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Zagreb, 2010.
5. AKMADŽA, Miroslav, „Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966.“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, god. XXXVI., Zagreb, 2004., str. 473-503.
6. AKMADŽA, Miroslav, „Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952.“, u: *Croatia Christiana Periodica*, br. 52, god. XXVII, Zagreb, 2003., str. 171-202.
7. BOZANIĆ, Anton, *Svećenici i župe na području Krčke biskupije od 1900. do danas*, Biskupija Krk, Krk, 2012.
8. CASAROLI, Agostino, *Mučeništvo strpljivosti, Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963.-1989.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

9. HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999.
10. JOSIPOVIĆ BATOREK, Slađana, „Vjerske procesije i hodočašća u Đakovačkoj ili Bosanskoj i Srijemskoj biskupiji u svijetlu crkveno-državnih odnosa od 1945. do 1960.“ u: *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe*, br. 5, god. V., Osijek, 2013., str. 5-17.
11. KOLARIĆ, Juraj, „Kardinal Franjo Šeper kao nadbiskup koadjutor i nadbiskup zagrebački“, u: *Šeper 3, Veritatem facientes in caritate*, Zbornik radova Međunarodnog simpozija o kardinalu Franji Šeperu povodom 20. obljetnice smrti, Zagreb, 2003., str. 104-132.
12. LUČIĆ, Ivan, „Progon Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini u vrijeme komunističke vlasti (1945.-1990.)“, u: *Croatica Christiana Periodica*, br. 69, god. XVI, Zagreb, 2012., str. 41-71.
13. MATKOVIĆ, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije-hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
14. MUJADŽEVIĆ, Dino, *Bakarić - politička biografija*, Plejada d.o.o., Zagreb, 2011.
15. RADELIĆ, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
16. PERIĆ, Ratko, „Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima u Rimu (1959.-2001)“, u: *Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima (1901.-2001)*, Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Rim, 2001.
17. SIMČIĆ, Milan-VERAJA, Fabijan, „Zavod sv. Jeronima nakon Drugog svjetskog rata (1945.-1959.)“, u: *Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima (1901.-2001)*, Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima, Rim, 2001.
18. SPEHNJAK, Katarina, „Tumačenja Protokola o odnosima Jugoslavije i Vatikana iz 1966. u političkoj javnosti Hrvatske“, u: *Dijalog povjesničara/historičara 3*, Pečuj, 12. - 14. maja 2000., prir. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zagreb, 2001., str. 474-485.
19. ŠANJEK, Franjo, „Kardinal Franjo Šeper i njegovo djelovanje u odnosima Crkve i države (Protokol Svete Stolice i SFRJ, 25. lipnja 1966.)“, u: *Šeper 3, Veritatem facientes in caritate*, Zbornik radova Međunarodnog simpozija o kardinalu Franji Šeperu povodom 20. obljetnice smrti, Zagreb, 2003., str. 133-141.

20. VERAJA, Fabijan, *Putovima providnosti*, Crkva u svijetu i Hrvatski povijesni institut, Split-Rim, 2013.

C) TISAK

1. *Bogoslovska smotra*, Zagreb
2. *Crkva u svijetu*, Split
3. *Politički zatvorenik-glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika*, Zagreb
4. *Novi život-katolički časopis za kulturna i duhovna pitanja*, Rim

